

**For
Danmarks
Gode Ret
De
Tappert
Stred**

For Danmarks gode ret de tappert stred – en kvantitativ digital historisk analyse af de danske tab i den Første Slesvigske Krig 1848-51

**AALBORG
UNIVERSITET**

STUDENTERRAPPORT

Af

Frederik Aastradsen Bagger

Vejleder: Carsten Hjort Lange

31. maj 2024

Forord

At vove er at miste fodfæste for en stund – ikke at vove er at miste sig selv lyder det populært formidlet af et Kierkegaard citat. Dette speciale er kulminationen på en satsning jeg gjorde mig i foråret 2021. Militærhistorien var jeg blevet fortalt som et konservativt forskningsfelt, der hovedsageligt bestod af gamle krigsliderlige mænd, og pensionerede officerer. Som ung studerende var jeg umiddelbart ikke solgt, men det var militærhistorien der drev min historiske fascination siden jeg første gang stod på de solbeskinnede strande i Normandiet, og mærkede historiens vingesus og sandet mellem tærne; jeg tog et *leap of faith*. Springet skulle vise sig at drive min fascination og motivation til nye højder af og for historiefaget. Ved min side har jeg trofast haft den mest kompetente vejleder en studerende kan ønske sig, der stolede på mine visioner og drømme, og som altid gjorde sig tilgængelig for sine studerende. Et bedre forbillede skal man lede længe efter. I tider hvor følelser af sammenhold og fællesskab synes at falme har jeg haft de mest betydningsfulde og bedste venner omkring mig. Gitte Henriksen Mortensen, Iben Landbo Gregersen og Sofus Landor Dam er de mest kyndige medstuderende Aalborg Universitet har set. En speciel tanke skænker jeg Iben, hvem jeg har fulgt med gennem hele min studietid og hvem jeg har fået et af de bedste og tætteste venskaber jeg kunne ønske mig. En stor tak til Sofus, der udover at være min bedste ven, hjalp mig med at udarbejde figur 4 i specialet. Jeg håber en dag at blive lige så kompetent som dig til at lave kort. En tak og tanke sender jeg til min familie, der har skulle ligge øre til historiske diskussioner ved familiefødselsdage og juleaftener i snart 6 år. Uden jer var jeg ikke nået dertil hvor jeg er. En sidste tak til Cecilie for dine uvurderlige input og tolerance for at høre om krig hver gang vi ses.

Abstract

This thesis examines in the way which Danish soldiers died during and after the First Schleswig-Holstein War in the period 1848-51. Through quantitative methods and inspiration drawn from 'digital history' the thesis analyzes the Danish casualties during the war. Danish military history has paid nothing but little attention to the soldiers who gave their life in service of Denmark during the war. The thesis discusses the historiographical tendencies related to the research of military history in Denmark, and in which way historians are more inclined to focus on the political aspects of the war, rather than examining the events on the battlefield. It further discusses the use of quantitative methods in military history. The thesis finds that around one-third of the total 3797 deaths were related to disease. Overall, sickness did not affect the events on the battlefield, yet the thesis discusses that the numbers of sick soldiers could have proved vital in certain situations. Furthermore, the thesis examines the impact of the war in terms of death on the soldiers and on the Danish society.

Resumé

Specialet undersøger, hvordan de danske soldater døde i den Første Slesvigske Krig i perioden 1848-51. Gennem kvantitative metoder udfoldes og analyseres de danske tab under og efter krigen. Den danske militærhistoriske forskning har ikke beskæftiget sig med de soldater der ofrede deres liv for Danmark. Specialet diskuterer, og skriver sig op mod eksisterende tendenser, hvor politiske begivenheder synes at få større opmærksomhed, end selve krigshandlingerne, når dansk militærhistorie undersøges. Specialet finder, at omkring en tredjedel af de i alt 3797 dødsfald skyldes forskellige sygdomme. Gennem analysen undersøges der i hvilken grad sygdom påvirkede krigen, samt hvilken rolle døden havde for de danske soldater der oplevede den. Ydermere undersøger specialet hvilke demografiske virkninger krigen kan have haft på det danske samfund.

Indholdsfortegnelse

1. Mindet over de faldne.....	5
2. Døden i historien	9
3. Problemformulering	15
4. Kildepræsentation	16
5. Metode	19
5.1 <i>Digital historie</i>	19
5.2 <i>Kvantitativ militærhistorie</i>	20
5.3 <i>Skabelsen af databasen over de døde soldater</i>	23
6. Den Første Slesvigske Krig 1848-50.....	25
7. Analyse.....	30
7.1 <i>Dødsårsager</i>	30
7.2 <i>Sygdom ved frontlinjen</i>	32
7.3 <i>De sårede</i>	40
7.4 <i>Afdeling</i>	43
7.5 <i>Endestation Augustenborg</i>	47
7.6 <i>Dødens geografi</i>	51
7.7 <i>De faldnes minde</i>	58
8. Konklusion.....	63
Bibliografi.....	66

1. Mindet over de faldne

Det er en kold vinterdag i København i 2024. Det er februar, og sneen falder sent. På Østerbro, mellem den amerikanske og russiske ambassade, ligger Garnisons Kirkegård. Udenfor går den travle Dag Hammarskjöld Allé, hvor biler og cyklister suser forbi, på vej fra a til b. Men når man indtræder på kirkegården, synes Københavns evige summen at forsvinde ind i historiens dybe ro. For her ligger historien begravet. Mejslet ind i granit og sten, står mindet om danske soldater der enten er faldet i tjeneste, eller har udtjent deres pligt.

Turen ned til kirkegårdens centrale plads er ikke lang, men den føles sådan; fordi jeg er på en opgave. Jeg skal finde nogle af de 207 soldater, der ligger begravet på dette sted fra den Første Slesvigske Krig (1848-50),¹ så hver en gravsten på vej ned mod den åbne plads bliver studeret nøje og nedskrevet i mit lille brune hæfte med linjeret papir. Til min overraskelse, finder jeg ikke indledningsvist nogle gravstene. På den store åbne plads, overfor kapelbygningen, står et monument. Monumentet er omkranset af nøgne træer, der markerer årstiden. Der er på jorden lagt gran ud til at dekorere den lille græsplæne omkring monumentet. Jeg sætter mig på en bæk og indtager stemningen fra kirkegården. Jeg bliver kortvarigt afbrudt af en politibetjent, der trasker gennem kapelpladsen. Jeg kigger op, og får et akavet, men anerkendende smil fra betjenten, der er den eneste person jeg får at se på kirkegården. Det giver mig et indtryk af, at mindestedet ikke er et af de mere velbesøgte i København. Monumentet er en granit obelisk, hvor der med guldskrift er mejslet ”Minde over de Faldne 1848 – 1849 – 1850 – 1864. Reist af de Danske Vaabenbrødre i Kjøbenhavn og andre Medborgere”. Soldaterne må være her, tænker jeg. Overfor obelirken ligger en krigergrav til minde om faldne soldater fra den Anden Slesvigske Krig (1864), men endnu intet tegn på gravsten fra den Første Slesvigske Krig. I den nordvestlige ende af kirkegården står der en buste af den norsk-danske Generalmajor Olaf Rye. Under busten er der dedikeret et digt til heltedåden Rye udviste ved udfaldet ved Fredericia, hvor han faldt på slagmarken.² Udover buster og gravstene til højtstående danske officerer, finder jeg ingen krigergrave, der er dedikeret til menige soldater der faldt under den Første Slesvigske Krig, selvom jeg ved, at de blev begravet her. I dansk militærhistorisk forskning er der heller ikke dedikeret meget plads til de faldne soldater fra krigen. Fraværet af

¹ Bilag 1.

² Bilag 1, #0536.

de danske krigergrave fra den Første Slesvigske Krig, på en ellers betydningsfuld og central kirkegård i København, undrede mig.

En måned efter mit besøg på Garnisons Kirkegård, offentliggjorde Den Hirschsprungske Samling udstillingen *Soldater. Kunsten og danskerne i krig 1848-1864*.³ Udstillingens formål var at skildre, hvordan krig indtræder i kunstens verden og hvordan danske soldater blev afbilledet i midten af 1800-tallet i Danmark. Billederne der karakteriserer udstillingen, er de store bataljemalerier af kunstnere som N. C. Simonsen, der bl.a. malede danskere i krig under den Første Slesvigske Krig. Udstillingen udkom i en samtid, hvor krig fylder en stor del af hverdagen. Det russiske angreb og invasionen af Ukraine viste omverdenen, at nationalisme stadig får mennesker til at slå hinanden ihjel på det europæiske kontinent. De Slesvigske Krige har derfor fået samtidig relevans og bevågenhed i Danmark, idet krigene tog sit stridsmæssige udgangspunkt i hvad der var dansk og hvad der ikke var. Udstillingens kurator skriver selv, at "[v]i lever i en europæisk nutid, hvor borgerkrig og krig mellem nationer er rykket tæt på."⁴ De Slesvigske Krige er ifølge udstillingen et tidspunkt i historien, hvor danskerne har haft krigen helt tæt på. På udstillingen hænger der et maleri af David Monies: *Soldaternes hjemkomst til København* malet i 1850. Maleriet portrætterer de hjemvendte soldater fra krigen i København. På billedet står der en familie, der omfavner deres hjemvendte fader i en kavalkade af dannebrogssflag og fejring.

³ Rasmus Kjærboe, *Soldater. Kunsten og Danskerne i Krig 1848-1864* (København: Den Hirschsprungske Samling, 2024). Udstillingen varede fra marts til juli 2024.

⁴ Kjærboe, 14.

Billede 1: David Monies: Soldaternes hjemkomst til København, 1850. Olie på lærred. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

I skyggen står en enke og sørger over at hendes mand ikke er hjemvendt fra krigen. Hendes mand, og barnets fader var én af dem der måtte lide det ultimative offer for Danmark i krigen. Hvem var han, soldaten der stred så tappert for Danmarks ret? Hvordan døde han, hvor døde han, hvor længe lå han på lazarettet inden han døde af sine sår fra slagmarken, hvor kom han fra, hvordan blev han begravet og hvem savnede ham?

Asser Daniel Cohen var en dansk-jødisk teolog og forfatter der var født i Hamburg i grænselandet op til de danske hertugdømmer Slesvig og Holsten i 1794. Ved siden af sin undervisningsgerning udgav Cohen også bøger, herunder værket *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De faldnes Minde* (1851).⁵ Værket indeholder tabslistes med informationer om samtlige soldater der mistede livet under krigen til sygdom, fjendens kugler eller andre omstændigheder. Derudover indeholder listerne også oplysninger om soldaternes fødesteder, indkaldelses amter, hvor de var døde og hvor de blev begravet. Cohen beskriver selv sin motivation til at skrive *De faldnes Minde*. Under krigen var han bosat i Odense, ikke langt fra krigsskuepladsen i Sønderjylland. Krigen

⁵ Kaptajn Hector Boeck, *Danske Mindesmærker og Krigergrave i Sønderjylland Fra Krigene 1813, 1848-50 og 1864* (København: Slesvigsk Forlag Grænseforlaget, 1940), 31., og Dansk Biografisk Leksikon.

havde med dens mange efterretninger fra gennemrejsende og aviser efterladt et indtryk på den da ca. 55-årige Asser Daniel Cohen. Han beskriver selv situationen med en stor alvor.⁶

I juni 1849 rejste Cohen til Lolland, hvor han undrer sig over ikke at se en eneste soldat, selvom krigen hærger på den anden side af Femern bælt og det Sydfynske øhav. Her faldt Cohen i snak med en gruppe der talte om de seneste efterretninger fra krigen, hvor sejren efter udfaldet ved Fredericia var blevet bragt i avisen. Et stykke fra ham stod en bonde og så tavs og alvorlig ud. Bonden havde en søn der deltog i krigen på dansk side, og han vidste ikke om sønnen var levende eller død. Sønnen var blevet meldt savnet efter bonden havde henvendt sig til kompagnichefen om nyt om sin søn. Cohen læste efterfølgende i aviserne, at flere bønder havde indsat annoncer, hvorfra de søgte nyt om deres sønner der var draget i krig, men intet nyt havde hørt fra dem.⁷ Selvom krigen i 1848-50 var med til at forandre det danske værnepligt- og udskrivningssystem, så var det stadig bondestanden der leverede størstedelen af de kampdygtige soldater i den danske hær, mens andre dele af det danske samfund så sig fritaget, eller ved økonomisk hjælp kunne stille en anden i sit sted, og dermed blive frigjort for tjeneste.⁸ Cohens motivation til at lave en opgørelse over faldne, sårede og savnede startede hér. Han begyndte at lave opgørelser over faldne soldater med informationer fra Berlingske Avis og Fædrelandet og sammenlignede dem med Krigsministeriets officielle tabslister. Cohen supplerede med avisartikler, lægejournaler og kirkebøger de steder, hvor Krigsministeriet ikke havde oplysninger om en falden soldat, og rejste desuden rundt mellem lazaretter i søgen på informationer om de døde.⁹ Cohens lister udgør derfor en unik mulighed for at undersøge de døde soldater på et kvantitativt niveau, men også med den mulighed, at komme helt tæt på soldaternes skæbner.

Dette speciale har til hensigt at afdække en periode, hvor Danmark mærkede krigen i hjemmet og på livet. Nogle mistede deres kære og flere tusinde hjem blev lagt øde. Nogle vendte hjem med sår og ar de aldrig kom af med, og i sidste ende mistede livet til. Formålet er at undersøge den anden side af militærhistoriens og krigens uadskillelige og udelelige ledsager; døden.

⁶ A. D. Cohen, *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde* (Odense: M. C. Hempels Bogtrykkeri, 1851), V.

⁷ Cohen, VI.

⁸ Karsten Skjold Petersen, *Pligt eller profession? Hærens rekruttering gennem 300 år*, red. Sune Wadskjær Nielsen, 1. udg. (København: Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, FOV, 2004), 42–45.

⁹ Cohen, *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde*, VI.

2. Døden i historien

De tidligste værker der undersøger den Første Slesvigske Krig, er ofte skrevet af tidligere officerer der selv deltog i krigen. Ét af de værker er skrevet af Wilhelm Holst. *Felttogene 1848, 49, 50* (1852) indleder kort med en redegørelse for, hvorfor oprøret bryder ud i hertugdømmerne. Holst har valgt at rette fokus på to politiske hovedpersoner der startede oprøret: hertugen af Augustenborg og hans bror prinsen af Nør, hvilke bliver portrætteret som de helt store landsforrædere.¹⁰ En gennemgående tendens i Holsts fremstilling er, at han ser krigen som en national kamp for danskerne. Holst gør i høj grad brug af retoriske virkemidler gennem fremstillingen. Begrebsbruget bliver anvendt med det formål at opstille modsætninger mellem de danske og slesvig-holstenske styrker. Et eksempel er i en passage, hvor Holst beskriver sympatien, som han mener det norske og svenske folk udviser over for danskerne: ”Flere norske og svenske Frivillige vare ved den første Efterretning om Oprørets Udbrud ilede til os og havde stillet sig i vore Geleder (...) ædel og tapper var deres Færd; Brodersind besjælede alle tre Nationer under Kampen”.¹¹ I en anden passage beskriver han den slesvig-holstenske hær: ”Insurgenterne, forstærkede ved flere tusinde Friskaremænd, der vare strømmede ind fra Tydskland, for, som de sagde, ’at hjælpe deres tydske Brødre at tugte de Danske’”.¹² Holsts sproglige virkemidler er et udtryk for, at han ser konflikten som en national kamp for danskerne, da tyske aktører begynder at melde sig til krigen. Kontrasten mellem de to krigsførende parter bliver fremhævet gennem sprogbruget, hvor det er ”brodersind” der holder den danske side sammen, hvorimod det er afstraffelse og underkastelse der holder den tyske og slesvig-holstenske side sammen. Narrativet afspejler sig i de passager, hvor Holst beskriver tabene den danske hær lider i krigen. Et eksempel er da Holst beskriver en falden officer fra 3. Jægerkorps i Slaget ved Bov d. 9. april 1848: ”Danmark har følt Tabet, men det kan med Rette være stolt af disse Helte.”¹³ Holst indrammer det at dø i krig som en heltedigtig gerning der skete på slagmarken. Døden tjente et større formål, hvilket var at ofre sig for den endelige danske sejr over de slesvig-holstenske og tyske styrker.

N. P. Jensens *Den Første Slesvigske Krig 1848-50* (1898), er et andet værk der også er skrevet af en tidligere officer i krigen. Jensens fremstilling er skrevet efter nederlaget i den Anden

¹⁰ Wilhelm Holst, *Felttogene 1848, 49, 50* (Kjøbenhavn: Kittendorff & Aagaard, 1852), 5.

¹¹ Holst, 11.

¹² Holst, 13.

¹³ Holst, 15.

Slesvigske Krig i 1864, og den bærer præg af, at han mener der skal ske ændringer i det danske forsvar: ”Vort Fædreland er nu blevet saa lille, at det ikke kan taale at miste mere, hvis det skal bestaa som selvstændig Stat. Det er os selv, der skal værge dets Fremtid, men Forsvarets Ordning er et Led deri. Derfor maa vi søge at finde hinanden medens der er Tid.”¹⁴ Modsat Holst, har Jensen oplevet nederlaget, og for fremstillingen betyder det, at han går mere kritisk til værks, når hæren undersøges. Samtidig indikerer han i citatet, at der skal ske forandringer i forsvarets ordning, hvis Danmark skal bestå. Der er derfor gennem værket et højere fokus på ting der kan forbedres, og erfaringer der kan læres fra krigen i 1848-50. Et tema for Jensen er at der ved lazaretterne mangler de nødvendige materialer for at kunne pleje de sårede og syge soldater. Han undersøger ikke den videre effekt den manglende pleje og spredning af sygdomme har på krigen, men påpeger, at det kan have været en faktor.¹⁵

Pointen der fremhæves skal ikke tolkes som at Holst ikke omtaler fejl begået af den danske hær. Et eksempel er den danske hærs manglende kamperfaring, hvor Holst peger på de unge danske officerers uvanthed med at føre krig, der ledte til mislykkede ekspeditioner.¹⁶ Holst og Jensen er eksempler på hvad jeg vil definere som den klassiske anvendte militærhistorie, hvor forfatteren, eller officeren, i de to tilfælde lægger stor vægt på krigens forløb, samt det militærtekniske. Et værk som Jacob Thode Ræders *Krigserindringer fra 1848-50* (1910), skriver sig også ind under denne type af militærhistoriske fremstillinger.

I værkerne om den Første Slesvigske Krig eksisterer der en overgang mellem kilde og forskning. Af de fremstillinger der i oversigten er blevet nævnt, er størstedel af dem skrevet nærmest samtidig med krigens afslutning, eller efter den Anden Slesvigske Krig (1864). Fordi fremstillingerne er skrevet af samtidige deltagere, har de også et erindringsmæssigt aspekt. Samtidig, så er de naturlige produkter af den samtid de er producerede i. Derfor er det nødvendigt at tilgå fremstillingerne med en naturlig skepsis.

I artiklen ”Rendsborg, 24. Marts 1848 – Prins Frederik af Nørs Kup mod Helstatens Fæstning i Hertugdømmerne” italesætter Hans Schultz Andersen én af de overvejelser der bl.a. skal tages, når Generalstabens fremstilling anvendes som kilde til at afdække krigens politiske dimensioner. I årene 1867 til 1887 udkom Generalstabens otte binds værk *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. Chefen for Generalstaben i 1867, Oberst Stiernholm, fremhæver formålet med værket i forordet: ” (...) [at] fremdrage den svundne Tid og stille dens Gjerning frem for

¹⁴ N. P. Jensen, *Den første slesvigske krig 1848-50* (København: Vilhelm Trydes Forlag, 1898), 626.

¹⁵ Jensen, 81.

¹⁶ Holst, *Felttogene 1848, 49, 50*, 25.

Efterverdenen til Beskuelse og Bedømmelse.”¹⁷ Værket giver detaljerede beskrivelser af krigens forløb med beskrivelser af hvem der var hvor på slagmarken, og kan anvendes som en værdifuld kilde til at afdække krigens begivenhedsforløb. Ud over at have en militærhistorisk dimension, beskæftiger værket sig også med krigens politiske begivenheder. Hansen påpeger i sin artikel, at nogle af rekonstruktionerne af de politiske aktørers udtalelser under oprørets udbrud betror sig på officielle dokumenter, og replikkerne der bliver bragt i den forbindelse tyder på, at rekonstruktionerne læner sig op ad en hidtil ukendt mundtlig tradition, og at Generalstabens har tilladt sig dramatiserede friheder i rekonstruktionen af de slesvig-holstenske hovedaktørers handle-mønstre.¹⁸ Der skal derfor udvises påpasselighed, når Generalstabens værk anvendes til at rekonstruere krigens politiske forløb.

I Generalstabens værk eksisterer der tabslister for krigen. Listerne er opgivet med tal for, hvor mange døde, sårede og tilfangetagne soldater der var ved et givent slag. Tallene er opdelt i troppeafdelinger, således det er muligt at se, hvilke afdelinger der mistede soldater, men der medfølger ingen oplysninger om hvem de faldne var, udover nekrologer over fremtrædende danske officerer.¹⁹ I modsætning til A. D. Cohens tabslister, der i alt omfatter 3797 døde soldater, omfatter Generalstabens tabstal 2254 søde soldater.²⁰ Forskellen på de to tal er 1543, og en indledningsvis sammenligning viser, at Generalstabens ikke har medregnet de soldater der dør uden for slagmarken. I Cohens lister dør 1173 soldater til sygdom, hvilket er tæt på at være de dødsfald der afgør forskellen mellem de to kilder. I Nick Svendsens *The First Schleswig-Holstein War 1848-50* (2007) har han gengivet tabstallene fra Generalstabens værk, opdelt efter slag. Her er tallene angivet i faldne, sårede og krigsfanger.²¹ I Svendsen fremstilling såvel som i Generalstabens, tjener tabstallene det formål at give et overblik over tabene på slagmarken ved de enkelte slag. Ydermere omfatter hverken Generalstabens eller Svendsens tabslister soldater der dør mellem slagene.

Det internationale forskningsprojekt *Correlates of War* (CoW) har også lavet opgørelser for tabene i den Første Slesvigske Krig i forbindelse med deres database over væbnede konflikter i

¹⁷ Generalstabens, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1ste Del. Krigen i 1848 (Kjøbenhavn: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1867), Forord.

¹⁸ Hans Schultz Hansen, "Rendsborg, 24. marts 1848 - Prins Frederik af Nørs Kup mod Helstatens Fæstning i Hertugdømmerne", *Temp - Tidsskrift for Historie* 4, nr. 7 (2013): 79-80.

¹⁹ Generalstabens, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1867, Bilag 19.

²⁰ Nick Svendsen, *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*, 1. udg. (England: Helion & Company Ltd., 2008), 130. Jeg anvender her Svendsens tabeller, da han har udarbejdet en samlet oversigt over Generalstabens tabstal.

²¹ Svendsen, 129.

perioden 1867-2007. Det samlede antal døde finder de at være 3500 soldater.²² Tabstallene er udarbejdet ud fra en teori om, at der i det 19. århundrede var omkring 10 døde pr. 35 sårede soldater. Desuden anvender de en teori om, at for hver tredje sårede, døde én soldat for at udregne de dødsfald der var uden for slagmarken, men stadig var relaterede til kamphandlingerne.²³ Selvom metoden og teorien må tilgås med en vis usikkerhed, rammer de alligevel tæt på de tabstal Cohen har opgivet, og formår på sin vis stadig at give et estimat for krigens tabsmæssige størrelsesorden.

Måden hvorpå Generalstabens og Svendsen har valgt at opgive tabslister mener jeg indskriver sig ind i en militærfaglig tradition, hvor det at optælle de døde handler om at opgøre militære ressourcer for at vurdere, hvem der var i live til at kunne kæmpe. Som Drew Gaulpin Faust skriver i *This Republic of Suffering – Death and the American Civil War* (2008): ”A commander needed to know his military strength.”²⁴ Faust pointerer yderligere, at under den Amerikanske Borgerkrig døde dobbelt så mange soldater af sygdomme, som de gjorde af skudsår.²⁵ Den Amerikanske Borgerkrig, såvel som den Første Slesvigske Krig, fandt sted på et tidspunkt i historien, hvor medicinsk forskning og behandlingspraksisser endnu stod over for et gennembrud, hvorfor krigen blev udkæmpede ved slutningen af den medicinske ”middelalder”.²⁶ Sygdomme var derfor lige så farlige som fjendens kugler og kanonild. Specialet positionerer sig modsat Generalstabens og Svendsens anskuelse af tab, og undersøger i stedet de dødsfald der sker som en konsekvens af krigshandlingerne, for at danne et helhedsbillede af tabenes størrelsesorden.

Der er i dansk medicinhistorisk forskning udarbejdet en artikel omhandlende behandlingen af syge og sårede soldater på lazaretterne under den Anden Slesvigske Krig (1864) af Ole Sonne. Én af artiklens pointer er, at sygdomme under en krig, på det her tidspunkt, dræber flere soldater end kuglerne. Når tabslister afgrænses til de steder, hvor der har været et slag, giver det kun et udsnit af hvad døden er et udtryk for, når en krig undersøges.²⁷ Specialet vil derfor i analyseafsnittet der omhandler sygdom undersøge hvorvidt det kan siges, at sygdom har indvirket på begivenhederne på slagmarken.

²² Meredith Reid Sarkees og Frank Wayman, *Resort to War: 1816-2007* (Washington D.C.: CQ Press, 2010).

²³ Sarkees og Wayman, 73.

²⁴ Drew Gilpin Faust, *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War* (New York: Alfred A. Knopf, 2008), 252.

²⁵ Faust, 4.

²⁶ Faust, 4.

²⁷ Ole Sonne, ”Sundhed og sygdom blandt soldaterne under den anden slesvigske krig”, *Dansk Medicinhistorisk Årbog* 49, nr. 1 (2021): 130.

Man kan imidlertid undre sig, hvorfor de sygdomsrelaterede dødsfald ikke er medtaget i tabslisterne. Som nævnt i afsnittets indledning, beskæftiger den nyere forskning sig i mindre grad med selve krigshandlingerne. Værker som Rasmus Glenthøjs *1864 - Sønner af de Slagne* (2014) er skrevet med det udgangspunkt at forklare, hvordan fundamentet for det moderne Danmark blev lagt gennem krige og nederlag gennem en politisk og kulturhistorisk analyse af perioden fra 1848-1864.²⁸ For Glenthøj er krigen i 1864 den krig der var med til at danne det førømtalte fundament, og forme danskernes bevidsthed.²⁹ Krigen bliver for Glenthøj set som noget særligt, fordi den nærmest indgår i en teleologisk fortælling om, hvordan det moderne Danmark er blevet skabt. I den forbindelse får den Første Slesvigske Krig rollen som en *antebellum* periode, hvor konflikten bliver en forhistorie til det *virkeligt* vigtige år 1864, der endeligt leder os op til det Danmark vi har i dag. Glenthøjs konklusion på værket bliver netop, at nederlaget i 1864 skabte en generation af danskere i Sønderjylland under det tyske åg, der i stedet for at omfavne deres nye statsoverhoved, dyrkede deres danskhed i en grad der aldrig var set mage til.³⁰ Glenthøj glemmer, med det ellers gode opslagsværk til dansk-politisk historie, at krig var den altoverskyggende faktor i perioden 1848-50.

En årsag til at krigen ”forsvinder” ud af den danske historieskrivning, skyldes en årtier lang debat. Indenfor den danske militærhistoriske forskning herskede der i 1970’erne en debat om hvilken funktion militærhistorien havde. I artiklen ”Descriptive and Applied Military History – debating the utility of military history in Danish officer education” diskuterer Anna Sofie Hansen Schøning hvilke årsager der kan tilskrives det tvedelte historiske forskningsfelt militærhistorie. I 1970’erne var forskningen i militærhistorie i Danmark ofte forbeholdt officerer, da der nærmest ikke var nogle akademikere uden en militærfaglig baggrund der bedrev militærhistorie. Årsagerne Schøning ridser op var, at der eksisterede en stærk antimilitarisme blandt akademiske historikere. Nogle historikere mente, at militærhistorien siden Første Verdenskrig (1914-1918) var blevet anvendt som et propagandamiddel til at opfordre til militær oprustning, hvorfor de antimilitaristiske historikere ikke ville tage del i den gren af den historiske forskning.³¹ Debatten tog videre fart, da der begyndte at komme kritik af den akademiske historiker der undersøgte slagmarken. Kritikken kom oftest fra militære fagfolk der mente, at historikeren ikke havde den nødvendige indsigt i den taktiske dimension der eksisterer i militærhistorien.

²⁸ Rasmus Glenthøj, *1864: Sønner af de Slagne* (København: Gads Forlag, 2014), 12.

²⁹ Glenthøj, 520.

³⁰ Glenthøj, 520.

³¹ Anna Sofie Hansen Schøning, “Descriptive and Applied Military History - debating the utility of military history in Danish officer education”, *Estonian Yearbook of Military History* 2019, nr. 9 (2019): 153–54.

Omvendt, så rettede akademiske historikere kritik mod militære fagfolk der undersøgte historiske krige, fordi de mente, at officeren manglede kildekritiske overvejelser når krig blev undersøgt historisk.³²

De seneste år har militærhistorien i højere grad været præget af en kulturel vending. Tilgangen bliver populært kaldt *New Military History*, og perspektivet er ofte lagt på faktorer der ligger udenfor slagmarken.³³ Den ”nye” militærhistorie tager sit udspring fra Michael Howards tese om, at ”[w]ars are (...) conflicts of societies”,³⁴ samt fra John Keegans *The Face of Battle*, der undersøger individets oplevelse af krig, for derved at udfolde og forstå krigens menneskelige dimensioner.³⁵ Jeremy Black definerer *New Military History* som ” (...) in what way the military and the exercise of military might reflect social constructs and images.”³⁶ Udviklingen skal ikke ses som negativ, men med valg følger også fravalg, hvilket Black påpeger som at den nye militærhistorie i ringe grad undersøger de egentlige militære forhold, fordi fokuset er rettet mod begivenhederne udenfor slagmarken.³⁷

Udviklingen i den internationale militærhistoriske forskning afspejler sig tydeligt i den danske. Størstedelen af de nyere værker der er blevet udgivet, omhandler ikke begivenhederne på slagmarken, og krigen synes at miste sin plads i historieskrivningen.³⁸ For fremstillingerne af den Første Slesvigske Krig har det den direkte konsekvens, at krigens militære dimension forsvinder ud af fremstillingerne.³⁹

³² Schøning, 154.

³³ Carsten Hjørt Lange, ”Augustus as Commander in Chief: Approaching Strategy and Leadership in (Civil) War”, *Scripta Classica Israelica* 2022, nr. 41 (2022): 35.

³⁴ Michael Howard, ”The Use and Abuse of Military History”, *Parameters* 11, nr. 1 (1981): 14.

³⁵ John Keegan, *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme* (London: The Bodley Head, 2014), 17.

³⁶ Jeremy Black, *Rethinking Military History* (London: Routledge, 2004), 50.

³⁷ Black, 50–51.

³⁸ Tendensen mener jeg er generel for den danske forskning om krigen, men jeg vil alligevel fremhæve Rune Holmås Iversens artikel ”Isted 1850: Når sammenbrud i planer og føring leder til kaos”, i *Om læring og indsigt fra krig. Isted 1850 til Musa Qala 2006*, bd. 1 (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018). Artiklen er et eksempel på den mere traditionelle militærhistorie, hvor slaget ved Isted bliver gennemgået og analyseret, og der søges at udvinde en føringsmæssig lære fra militærhistorien.

³⁹ Se eks. Claus Bjørn, *1848 Borgerkrig og revolution* (København: Gyldendal, 1998); Ole L. Frantzen og Knud J. V. Jespersen, *Danmarks Krigshistorie*, bd. 2 (København: Gads Forlag, 2008); Glenthøj, *1864: Sønner af de Slagne*; Poul Duedahl, *Grænseland* (København: Gads Forlag, 2020). Værkerne berører nærmest ikke selve krigshandlingerne, men fokuserer i stedet på hvilke konsekvenser krigen havde for danmarkshistoriens gang.

3. Problemformulering

I Drew Gaulpin Fausts værk *This Republic of Suffering – Death and the American Civil War* (2008), undersøges de amerikanske tab på begge sider af borgerkrigen. Formålet med værket er at vise, hvordan død påvirkede det amerikanske samfund under og efter borgerkrigen. Antallet af døde amerikanske soldater i borgerkrigen fra 1861 til 1864 var omkring 750,000.⁴⁰ Hvis tabstallene procentuelt omregnes til at være relative til i dag, ville det være tilsvarende til seks millioner døde soldater.⁴¹ Krigen trak dybe spor og ar ind i det amerikanske samfund i eftertiden, på baggrund af de uhyggeligt høje tabstal. Faust pointerer derfor, at "[t]he impact and meaning of the war's death toll went beyond the sheer numbers who died."⁴² Hun undersøger bl.a. hvordan de amerikanske soldater døde, hvordan de blev begravede og hvordan tabstallene blev opgjorte for at begribe sorgen og tabenes størrelsesorden.⁴³ Specialet har draget inspiration fra Fausts værk, og valgt at tilrettelægge en lignende undersøgelse for den Første Slesvigske Krig, da der ikke eksisterer et lignende studie i dansk militærhistorisk forskning.

Specialet finder ikke kun sin eksistensberettigelse i at udfylde et videnshul, men skriver sig også i forlængelse af Fausts pointe om, at "[h]uman beings are rarely simply passive victims of death. They are actors even if they are the diers".⁴⁴ Ydermere skriver Jeremy Deckard i sin anmeldelse af Fausts værk, at "[d]eath and Military History are connected (...) How do you teach one without the other?"⁴⁵ Begge begreber er ultimativt sammenvævede, hvorfor specialet har valgt at rette sit fokus mod de soldater der dør i krigen. Specialet undersøger hvilke dødsårsager der var de hyppigste i A. D. Cohens tabslister, herunder hvordan soldaterne døde, hvilken rolle sygdom spillede, de der blev sårede, hvilke afdelinger der led flest tab, hvor soldaterne døde, hvor de kom fra samt hvordan de blev begravede. Formålet er at belyse, hvordan de danske soldater døde under den Første Slesvigske Krig. Faust skriver, at "Loss became commonplace; death was no longer encountered individually; death's threat, it's proximity, and its actuality became the most widely shared of the war's experiences."⁴⁶ Specialet vil samtidig

⁴⁰ Aaron Sheehan-Dean, *The Calculus of Violence: How Americans Fought the Civil War* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2018), 1.

⁴¹ Faust, *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War*, xi.

⁴² Faust, xi.

⁴³ Faust, 250.

⁴⁴ Faust, xv.

⁴⁵ Jeremy Deckard, "A High Tide of Death: The American Civil War: The American Civil War: A Review of The Republic of Suffering: Death and the American Civil War by Drew Gaulpin Faust. New York, NY: Vintage 2008, 346 Pages", *Death Studies* 47, nr. 1 (2023): 114.

⁴⁶ Faust, *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War*, xiii.

undersøge, hvordan døden udfoldede sig i krigen, og diskuterer, hvorvidt der er tale om den samme indflydelse og påvirkning Faust beskriver for den Amerikanske Borgerkrig. Ydermere er specialet et metodisk eksempel på at anvende kvantitative digitale analyseredskaber i en militærhistorisk undersøgelse.

4. Kildepræsentation

For at undersøge de danske tab under den Første Slesvigske Krig, og måderne hvorpå soldaterne dør, har specialet anvendt A. D. Cohens *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De faldnes Minde* (1851). Der er for de to Slesvigske Krige udarbejdet registre over de faldne soldater. Det ene register er udarbejdet af Asser Daniel Cohen, udgivet i 1851, der omhandler den Første Slesvigske Krig (1848-50). Hvad angår den Anden Slesvigske Krig (1864), er der udarbejdet et lignende register af Cohens søn, Vilhelm Cohen, udgivet i 1865. Begge registre søger at skabe et overblik over de faldne soldater, og bygger på officielle militære kilder, folketællinger og kirkebøger. Vilhelm Cohen skriver i sit forord til *Krigen 1864 og De faldnes Minde*, at begge registre angiveligt skulle hvile på de bedste oplysninger.⁴⁷ Udfordringen med begge registre er, at de er sekundære kilder.

For Vilhelm Cohens vedkommende bliver han underlagt kritik af Generalstaben i deres *Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt* (1867). Heri skriver de om Vilhelm Cohens registre:

”Dette meget paaskjønnelsesværdige Arbeide, hvorpaa der øiensynlig er anvendt megen Omhu, har dog ikke, da det udkom kort efter Krigen, kunnet undgaae enkelte Feil, der først paa et senere Standpunkt kunde rettes, og man har ikke kunnet benytte det i en videre Udstrækning, da det, kun omhandlede de Døde, har haft et ganske andet Formaal end den her fremtrædende Optælling.”⁴⁸

Der eksisterer ikke et lignende statistisk værk fra Generalstaben, der på samme vis behandler de danske tabstal under den Første Slesvigske Krig, hvorfor der heller ingen officiel kritik eksisterer af A. D. Cohens lister. Årsagen mener jeg delvist må tilskrives, at Danmarks forsvar i

⁴⁷ Vilhelm Cohen, *Krigen 1864 og de faldnes Minde* (Kjøbenhavn: G. C. C. Gad, 1865), V–VIII.

⁴⁸ Generalstaben, *Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt* (Kjøbenhavn: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1867), 85.

1848 var ilde forberedt på konflikten i hertugdømmerne. Et eksempel er hvordan der for perioden er mangel på militære landkort over hertugdømmerne, hvilket Stig Roar Svenningsen og Mette Colding Dahl fremhæver som en konsekvens af den dårlige militære forberedelse.⁴⁹ Pointen bliver yderligere forstærket når man tyer til arkivet og opsøger protokoller over døde soldater fra krigens lazaretter.

Ved Rigsarkivet er størstedelen af arkivalierne der omhandler de danske tab under den Første Slesvigske Krig lagt under krigsarkivet for 1864. Det betyder, at mange af arkivalierne er blandet ind i arkivpakker der også vedrører krigen i 1864. Et eksempel er arkivet til et af krigens lazaretter i Augustenborg. Arkivet er ikke delt op efter krigsår, men samler alle sygejournaler for begge krige. En af udfordringerne ved arkivet er, at der mangler mange oplysninger om de faldne soldater i kontrast til Cohens tabslister. I journalen over døde og begravede fra Augustenborg lazaret i perioden 1848-51, er der ikke angivet soldatens navn eller dødsårsag. Indholdet i arkivkassen afspejler yderligere den manglende dokumentation om de faldne soldater under den Første Slesvigske Krig. I kassen finder man én enkelt protokollbog på 32 sider for de døde soldater i perioden fra 1848-51. I modsætning finder man tre store protokollbøger, der beskriver de soldater der døde på Augustenborg lazaret i 1864, herunder oplysninger om navn og dødsårsag.⁵⁰ Den tydelige, ulige fordeling af protokollbøger vidner om, at man efter den Første Slesvigske Krig har gjort sig en betydelig erfaring i forbindelse med at protokolføre de danske tabstal. En kilde der er et udtryk for den erfaring, er det førnævnte værk *Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt* (1865). I kilden findes der komplette oversigter over tabstal, og indikerer en udvikling i den danske hærs institutionaliserede praksis om at bogføre tabstal under og efter krigen i 1864.⁵¹

Selvom A. D. Cohens register er et sekundært udarbejdet stykke kildemateriale, er det dog stadig det mest tilgængelige. Det kan ikke undgås, at han har lavet samme fejl som sin søn, som Generalstaben fremhæver, og det forbehold har specialet taget med i de kildekritiske overvejelser. Kildematerialet vurderes stadig som passende til den type af undersøgelse specialet udfører. Hvis der var tale om at undersøge og blotlægge præcise tal for de danske tab, vil en sådan undersøgelse skulle gennemgå samtlige krigsarkiver, samt folketællinger og kirkebøger. Dette speciales formål er midlertidigt ikke at afdække *alle* de danske tab, men at give en konkret idé

⁴⁹ Stig Roar Svenningsen og Mette Colding Dahl, "De Slesvigske Kriges kort", *Magasin Fra Det Kongelige Bibliotek* 27, nr. 1 (2014): 21.

⁵⁰ RA: 0202-022, Generalstabens Taktiske Afdeling, Generalstabens Krigsføringsdepot, "1848-1895 Lazaretter, Augustenborg Lazaret Sygejournaler 1863 – Sygejournaler 1864 m.m.", 37.

⁵¹ Generalstaben, *Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt*, 98.

om, hvordan de danske soldater døde, samt at tilføre den danske forskning en dybere dimension gennem et studie af døden. Formålet er at begribe dødens størrelsesorden og indflydelse. Selvom Cohen kan tage fejl i nogle tilfælde, vurderes der, at de tendenser kildematerialet har, afspejler en grad af virkeligheden, og kan anvendes til netop specialets formål.

På Rigsarkivets digitale platform *Arkivalieronline*, ligger en digitaliseret og transskriberet udgave af tabslisterne fra *Krigen i 1848, 1849, 1850 og De faldnes Minde* udarbejdet af Robert Lemming i 1997-1998. Registret er et arkivskabt hjælpemiddel der ligger under proveniensen Forsvarets Arkiver. Registret består af tre dele. Første del er en transskription af Cohens tabslister. Anden og tredje del er hhv. soldaternes navne sat i alfabetisk orden og soldaternes fødested i alfabetisk orden. Robert Lemmings register er ikke en 1:1 transskription af hele Cohens værk. Lemming har angiveligt sat sig for udelukkende at skabe et register over de faldne i krigen, uden at tage Cohens afsnit med om eks. ”Breve og private Efterretninger om Krigen”.⁵² Det gør sig også gældende for flere af Cohens redegørende afsnit. Specialet har i sin tilblivelsesfase vurderet, og på baggrund af formelle tidsmæssige begrænsninger, at transskribere Lemmings version af Cohens tabslister. Lemmings lister er trykte med moderne maskinskrift, hvorimod Cohens er trykt på gotisk. Processen med at transskribere tusinde døde soldater tager derfor betydeligt kortere tid.

I Lemmings tabslister eksisterer der ikke ændringer andet end små stavfejl, som efterfølgende er medtaget i transskriptionen. I afsnittene Cohen og Lemming har kaldt ”anmærkninger” er der mindre tekstmæssige ændringer. Et eks. er ”Paa Bjerning Kirkegaard ligger begravet en Menig af den danske Armees 13 Bataillon”.⁵³ I Lemmings transskription står ”Paa Bjerning Kirkegaard ligger en Menig af den danske Armees 13 Bataillon”.⁵⁴ Gennemgangen af begge tekster har ikke vist, at Lemming har udeladt, eller tilføjet, informationer om de faldne soldater. De førnævnte stavfejl er nogle der må antages at forekomme naturligt, når et transskriptionsarbejde udføres. Lemming har desuden opretholdt Cohens kategorisering efter krigsår, og har ikke blandet soldaterne sammen.⁵⁵

Undersøgelsen startede med at validere de oplysninger Lemming og Cohen har i deres registre og tabslister, for at undersøge, om de to kilder overhovedet kan sige noget om de døde i

⁵² Cohen, *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde*, 28.

⁵³ Cohen, 104.

⁵⁴ RA: Forsvarets Arkiver, Arkivskabte Hjælpemidler Register over døde i krigen 1848-1850. Udarbejdet af Robert Lemming, 36.

⁵⁵ Cohen, 1, og RA: Forsvarets Arkiver, Arkivskabte Hjælpemidler Register over døde i krigen 1848-1850. Udarbejdet af Robert Lemming, 4.

krigen. Cohen skriver, at han bl.a. har anvendt kirkebøger til at bekræfte de soldater der er døde i krigen og senere begravet. Derfor undersøges kirkebøgerne for at finde, og bekræfte, Cohens faldne soldater. Én af de soldater der validerer Cohens lister, er Hans Christian Hansen. Han var født i Majbølle, som er en lille landsby på det nordøstlige Lolland. Under krigen var Hans menig af 3. Reservebataljon, og var indkaldt fra Maribo amt, som Majbølle by lå inde under. Hans var en af de mange soldater der måtte lade livet til sygdommen tyfus. Han døde i Fredericia d. 15. november 1848 og blev begravet tre dage senere i Fredericia på Trinitatis kirkegård d. 18. september 1848.⁵⁶ I kirkebogen for Fredericia Trinitatis Sogn, fremgår Hans. Her står der bl.a. at han døde af tyfus d. 15. november 1848.⁵⁷ Oplysningerne Cohen bringer om Hans stemmer overens med de oplysninger kirkebøgerne giver om ham, hvorfor der vurderes at Cohens lister indeholder de nødvendige oplysninger til specialets analyse.⁵⁸

5. Metode

5.1 Digital historie

I historiefaget begynder computeren og digitale metoder at fylde mere og mere. Studerende bliver undervist i, hvordan de kan udføre deres analyser ved hjælp af computeren hurtigere og i et omfang, man ikke havde kunne forestille sig for bare 30 år siden. Digitaliseringen af kilde-materiale som historikere bliver uddannede i at kunne analysere og kondensere, åbner op for nye måder at tilgå materialet på. Udviklingen bliver blandt fagfolk kaldt for 'digital historie'.

Johan Heinsen definerer begrebet i artiklen "Kilde og data: Overvejelser om historiefaget og de digitale metoder": "[d]e fleste synes enige om, at dette ikke er et nyt felt i sig selv – og altså ikke defineret ved sin genstand – men derimod ved nye praksisser, nye måder at gøre historie på."⁵⁹ Måderne Heinsen henviser til, er de computerfærdigheder historikere er ved at lære sig selv. Det er ofte redskaber der er lånt fra andre fagområder som *social data science*. 'Digital historie' bliver derfor et forskningsfælleskab, hvor forskere og studerende ser ud over deres fags

⁵⁶ Se bilag 1, #0413.

⁵⁷ RA: Fredericia Trinitatis Sogn med Ullerup Landsogn: Kontraministerialbog.

⁵⁸ For yderligere at validere Cohens kildemateriale er der løbende lavet kontrol med tilfældigt udvalgte soldater. Af de udvalgte stemmer de overens med de oplysninger der fremgår af kirkebøgerne.

⁵⁹ Johan Heinsen, "Kilde og data: Overvejelser om historiefaget og de digitale metoder", *Temp - Tidsskrift for Historie* 13, nr. 26 (2023): 186.

disciplinære praksisser, og lader sig inspirere af hinanden.⁶⁰ 'Digital historie' er et metodisk anliggende; det handler om at gøre historie på nye måder, som Heinsen skriver.

Udviklingen udspringer ikke kun fra et ønske om at gøre historiefaget metodisk relevant i en samtid, hvor samfundet i stadig højere grad bliver digitaliseret, men også ud fra en faglig nødvendighed. Mange af fremtidens arkiver vil være skabte digitalt, og ikke være henlagt i en støvet arkivkasse på Rigsarkivets kilometerlange hylder, som praksissen har været hidtil.⁶¹ Fordi arkiverne er skabte digitalt, kræves der af historikeren nye digitale kompetencer, der åbner op for nye muligheder for at undersøge kildematerialet. Fordi mange arkiver i fremtiden vil være digitalt skabte, kan historikeren anvende dataprogrammer til at behandle store mængder af kildemateriale, og derved skabe sig et større overblik over materialet, eller anvende det på nye måder. Men det her er fremtiden, hvad med fortiden? Kan vi anvende de her metoder på materiale, der ikke er skabt digitalt?

Svaret kan virke indlysende; selvfølgelig. Et eksempel er Stig Svenningsen og Mads Linnet Perners studier af urbanisering og landskabsforandringer i og omkring København i det 20. århundrede. I deres undersøgelse anvendes kildemateriale, der er digitaliseret af det Kongelige Bibliotek, museer eller arkiver gennem de seneste år. Materialet er en heterogen digital samling af historisk data, der er indsamlet i flere datasæt, som Svenningsen og Perner anvender til at spore den demografiske udvikling gennem datasæt der indeholder socioøkonomiske oplysninger om områderne og borgerne i et givent område.⁶² Artiklens forfattere fremhæver, at deres dataintensive studier af historiske data er med til at give nye indsigter i rumlige og tidsmæssige mønstre af urbaniseringsprocessen.⁶³ Det der adskiller deres studier fra andre er, at de gennem forskellige digitaliserede historiske kilder kan kombinere store mængder af information, og derved komme frem til nye indsigter. Casen med Svenningsen og Perner er et eksempel på en historisk undersøgelse, hvor der anvendes digitaliserede arkiver.

5.2 Kvantitativ militærhistorie

Siden 1960'erne har militærhistorien i udbredt grad været præget af Sir Michael Howards tredelte metodik. Militærhistorien skulle ifølge ham studeres i bredden, dybden og

⁶⁰ C. Annemieke Romein m.fl., "State of the Field: Digital History", *The Journal of the Historical Association: History*, 2020, 293.

⁶¹ Helle Strandgaard Jensen og Astrid Ølgaard Christensen Schriver, "Arkivets digitalisering: En ny udfordring til historisk metode?", *Temp - Tidsskrift for Historie* 13, nr. 25 (2023): 5.

⁶² Stig Svenningsen og Mads Linnet Perner, "The potential of a digital, transdisciplinary approach to landscape change and urbanization around Copenhagen in the 20th century", *Geografisk Tidsskrift* 119, nr. 1 (2018): 2.

⁶³ Svenningsen og Perner, 6.

sammenhængen.⁶⁴ Krig skulle studeres med henblik på, hvordan fænomenet har udviklet sig gennem lange historiske forløb. At studere militærhistorien i bredden betød at historikeren kunne erkende de sociale, politiske samt teknologiske faktorer der har påvirket krigsførelsen gennem historien. Krig skulle også studeres fra så mange forskellige vinkler som overhovedet muligt. Et bredt udvalg af kilder skulle være med til at give historikeren forståelse for krigens kaos.⁶⁵ Krig skulle sidst forstås i sammenhængen, og det er nok hér, Howard har haft mest indflydelse på den moderne militærhistoriske forskning: "Wars are not tactical exercises writ large. They are (...) conflicts of societies, and they can be fully understood only if one understands the nature of the society fighting them."⁶⁶ Howards metodik inspirerede flere militærhistorikere til at undersøge faktorer der ligger udenfor slagmarken. Én af dem var John Keegan, der med sit værk *The Face of Battle* (1976) undersøgte soldatens oplevelse af krigen. Keegan fokuserede i højere grad på den menige soldat, og stillede sig derfor modsat den traditionelle militærhistorie, der var fokuseret på generalernes beslutninger og begrundelserne bag.⁶⁷ Det kan grundlæggende siges, at Michael Howard og John Keegan metodisk følger en traditionel kvalitativ tilgang til militærhistorien. Howards metodik søger at forstå enkelttilfælde, ved at undersøge dem i bredden, dybden og sammenhængen, hvor det er den specifikke kontekst for krigen der undersøges. Keegan undersøger historien nedefra, og undersøger nærmest militærhistorien på et mikroniveau.

Et militærhistorisk forskningsprojekt specialet har draget metodisk inspiration fra, er Christopher Lawrences *Kursk: The Battle of Prokhorovka* (2015). Projektet er en storstilet kvantitativ undersøgelse af kampene ved Østfronten mellem Nazityskland og Sovjetunionen under Anden Verdenskrig (1941-45). Undersøgelsen er baseret på et bredt og mangfoldigt kildemateriale fra krigens to sider. Databasens kildemateriale består typisk af samtidige dag-til-dag rapporter om, hvad der skete på slagmarken, men inkluderer også tabslistes for soldater, materiel og ammunition.⁶⁸

Projektet tjente også andre formål end blot historiske. Kursk databasen havde en forløber som Lawrence også var med til at skabe der omhandlede Ardenneroffensiven (1944-45). Ardennerdatabasen, der var skabt i 1987, blev anvendt af det amerikanske Forsvarsministerium

⁶⁴ Howard, "The Use and Abuse of Military History", 14.

⁶⁵ Michael Clemmesen, red., *Om læring og indsigt fra krig, Bind I: Isted 1850 til Musa Qala 2006* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018), 15.

⁶⁶ Howard, "The Use and Abuse of Military History", 14.

⁶⁷ Keegan, *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*, 12.

⁶⁸ Christopher A. Lawrence, *Kursk: The Battle of Prokhorovka*, 1. udg. (Sheridan, Colorado: Aberdeen Books, 2015), 23.

som valideringsdata til to simulationsmodeller (Force Concept Evaluation Model og Joint Theater-Level Simulation). Modellerne bestod af data fra de daværende våbensystemer det amerikanske forsvar anvendte, men det grundlæggende problem var, at man ikke kunne validere dataene med eksempler fra den virkelige verden fordi mange af simulationerne var baseret på teorier. Den historiske databases formål var at validere og simulere scenarier fra den ”virkelige” verden, for dermed at skabe relative hypotetiske scenarier, man kunne anvende til militære simulationer. For Lawrence og resten af projektet betød det et højere militærhistorisk engagement i at vide, hvilke enheder der var til stede, deres styrke, udstyr og tab.⁶⁹

Lawrence skriver, at militærhistorie ofte bliver et studie af undtagelser, hvor historien handler om højstående generalers perspektiver, detaljerede analyser af kritiske tidspunkter, suppleret med historier fra soldater der deltog i slaget eller krigen.⁷⁰ Denne pointe mener jeg er en indirekte kritik af Howards metodik, hvor undersøgelsen af krigen i bredden skal blotlægge, hvilke ’afbrydelser’ der er i historien, hvor det er selve afbrydelsen eller forandringen der kan levere indsigten.⁷¹ Lawrence påpeger, at det der sjældent formidles og undersøges, er hvad der sker overalt på alle tidspunkter. Hans tankegang betror sig på, at alle involverede enheder havde deres rolle at spille i slaget ved Kursk, og alle enheder er repræsenteret i det 1662 siders store værk.⁷²

Om historien kan undersøges overalt på alle tidspunkter, vil jeg ikke diskutere, men jeg vil alligevel læne mig op ad, hvad jeg vil definere som Lawrences metodiske tankegang; ideen om at undersøge krigen som ét hele, samt at alle dele af krigen havde en rolle i udfaldet, herunder de soldater der døde. For dette speciales vedkommende vil det være at kunne skabe et overblik over alle de soldater der døde under den Første Slesvigske Krig; på slagmarken såvel som uden for. Der er her ikke kun tale om kvalitative studier af udvalgte slag, som f.eks. Rune Iversens artikel ”Isted 1850: Når sammenbrud i planer og føring leder til kaos” der udelukkende fokuserer på et enkelt slag i den Første Slesvigske Krig.⁷³

Den kvantitative tilgang til militærhistorien åbner op for en bredere forståelse af krigen, og gør det muligt at identificere faktorer, som vi muligvis har taget for givet. Metoden mener jeg kan bidrage til, at historikeren kan arbejde deduktivt ud fra kildematerialets tendenser, hvorfra

⁶⁹ Lawrence, 20.

⁷⁰ Lawrence, 24.

⁷¹ Howard, ”The Use and Abuse of Military History”, 14.

⁷² Lawrence, *Kursk: The Battle of Prokhorovka*, 24.

⁷³ Rune Holmås Iversen, ”Isted 1850: Når sammenbrud i planer og føring leder til kaos”, i *Om læring og indsigt fra krig. Isted 1850 til Musa Qala 2006*, bd. 1 (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018), 24–141.

det er muligt at besvare de overordnede teser med kvalitative svar. Denne tilgang vil ses gennem specialets analyseafsnit, hvor den kvantitative metode er med til at blotlægge tendenser i kilde-materialet. Herefter suppleres det med en kvalitativ undersøgelse af de kvantitative resultater analysen finder. Specialet er derfor bygget på kvantitative optællinger og matematiske udregninger, men bliver formidlet med kvalitative eksempler. På den måde positionerer specialet sig metodisk mellem Howard og Keegans fokus på kvalitative eksempler og Lawrences kvantitative tilgang.

Opsummerende er det vigtigt at pointere, at det ikke er 'digital historie', eller computeren, der ændrer på hvad det er vi gør som historikere. Computeren er til som et redskab, der accelererer traditionelle praksisser som historikere har anvendt gennem mange år, og er derfor ikke et opgør mellem det bestående og det nye.⁷⁴ Kvantificering og digitalisering af kildemateriale er et værdifuldt stykke værktøj i historikerens værktøjskasse. Historikeren kan ved hjælp af nye digitale redskaber skabe overblik over et komplekst materiale og analysere ting hurtigere og større. Men de kildekritiske overvejelser, som er en del af historikerens identitet, består.

5.3 Skabelsen af databasen over de døde soldater

For at analysere de faldne soldater under den Første Slesvigske Krig, har specialet digitaliseret A. D. Cohens tabslister. Som nævnt i kildepræsentationen, så er digitalisering gjort ud fra Robert Lemmings register, der er en direkte transskription af Cohens lister. Til at rådføre det metodiske arbejde, har specialet anvendt Claire Lemercier og Claire Zalc håndbog *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction* (2019).

Når en database er i sin tilblivelsesfase, fremhæver Lemercier og Zalc to grundlæggende begreber: input og kategorisering. Input er den første fase, og kan koges ned til at omhandle den grundlæggende opgave i at definere og udvælge det kildemateriale man vil kvantificere, for dernæst at organisere det i et Excel ark.⁷⁵ For specialets vedkommende var det at skabe normative variabler som "Navn", "Fødested" og "Dødsårsag" etc.⁷⁶ Gennem hele denne fase er det ifølge Lemercier og Zalc vigtigt at opretholde kildens oprindelige sprog, herunder stavefejl. Datasættet skal som udgangspunkt være så tæt på den oprindelige kilde som muligt.⁷⁷ Ved at opretholde kildens oprindelige sprog elimineres risikoen for anakronismer, hvor indtasteren

⁷⁴ Claire Lemercier og Claire Zalc, *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction*, overs. Arthur Goldhammer (United States of America: University of Virginia Press, 2019), 143.

⁷⁵ Lemercier og Zalc, 51.

⁷⁶ For at se det samlede antal variabler henviser jeg til bilag 1, hvor alle overskrifterne er listede.

⁷⁷ Lemercier og Zalc, *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction*, 52.

indledningsvist begynder at standardisere kildens sprog. Standardisering og kategorisering er en stor del af det kvantitative arbejde, men det følger i en senere fase.

Ved at opretholde kildens sprog holder man samtidig muligheden åben for at kunne gå samme vej tilbage og finde ting man i første omgang ikke troede var vigtige, men pludselig blev det, og derved minimeres risikoen for at databasen bliver forældet.⁷⁸ Databasen over de døde soldater i perioden er derfor ikke skabt for at besvare ét specifikt forskningsspørgsmål, men er i stedet opbygget til at kunne besvare flere. Inputfasen er samtidig også en mulighed for historikeren at være i kontakt med kildematerialet.⁷⁹ For specialets vedkommende var det at nærstudere samtlige af de liv der gik til på dansk side under krigen, og komme helt tæt på de soldater der undersøges.

Kategoriseringsfasen, eller standardiseringen, er den sidste fase inden analyserne af databasen begyndes. Der bliver ifølge Lemercier og Zalc ofte rettet kritik mod den kvantitative metodiske tilgang til historien på baggrund af netop den fase.⁸⁰ Det er også her historikeren selv præger kildematerialet, og begynder at tolke på kildematerialets sprog, for at indrette det i standardiserede grupper. Fordi tabslisterne indeholder relativt homogene oplysninger, har specialet til en vis grad tilladt at dataene klassificerer sig selv. Et eksempel er fra specialets analyseafsnit omhandlende dødsårsager og sygdom. For at standardisere dødsårsagerne er der udarbejdet optællinger, hvorefter dødsårsagerne manuelt er blevet kategoriseret i f.eks. kategorien ”Sygdom”. Her er det naturligvis de dødsårsager der relaterer sig til en sygdom som tyfus, lungebetændelse etc. Det metodiske valg lægger sig i krydsfeltet mellem hvad Lemercier og Zalc kalder *cluster analysis* og *emic categories*. Analyseværktøjernes hensigt er hhv. at konstruere grupper fra de observerede datapunkter med et minimalt kategoriseringsarbejde. Sigtet er at anvende så få eksterne kriterier som muligt.⁸¹

Efter input og kategorisering er databasen blevet analyseret i programmet R Studio. Læseren vil i Bilag 2 finde den metodiske gennemsigthed, samt kunne gennemgå de konkrete analytiske greb specialet anvender.

⁷⁸ Lemercier og Zalc, 53.

⁷⁹ Lemercier og Zalc, 55.

⁸⁰ Lemercier og Zalc, 61–62.

⁸¹ Lemercier og Zalc, 71.

6. Den Første Slesvigske Krig 1848-50

”Den første, den største, den mest afgørende vurdering, statsmanden og feltherren må foretage, går ud på, at han i denne henseende når til en korrekt erkendelse af den krig, han fører, ikke tager den for noget eller vil gøre den til noget, den efter forholdenes natur ikke kan være. Dette er altså det første, det mest omfattende af alle strategiske spørgsmål.”⁸²

Carl von Clausewitz skrev dette til feltherren og statsmanden i det krigsteoretiske værk *Om Krig*, der blev udgivet i 1831. At definere konflikten finder specialet lige så vigtigt for militærhistorikeren, som det er for feltherren.

Den Første Slesvigske Krig er en konflikt der er blevet defineret i mange forskellige kontekster. Den er blevet defineret som en borgerkrig, et oprør, en revolution og en dansk-tysk krig.⁸³ I dette afsnit vil der kort blive analyseret og redegjort for konfliktens historie, og danne den nødvendige politiske og militærhistoriske kontekst for specialet. Først og fremmest indgår den Første Slesvigske Krig i en større kontekst i europæisk historie. Christopher Clark understreger i *Revolutionary Spring: Fighting for a New World 1848-1849* (2023), at krigen var en del af en større bølge af revolutioner i det revolutionære forår i Europa.⁸⁴ Fællesnævneren for de forskellige revolutioner, var og er, at de var med til at frembringe nationalstatsnarrativer, der i mange europæiske stater stadig gør sig gældende.⁸⁵ Clark skriver, at revolutionerne var europæiske omvæltninger, men at konflikterne retrospektivt er blevet nationaliserede. Ét eksempel han fremhæver, er den tyske historiografiske teori *Sonderweg*, hvor nogle historikere anså Tysklands modernisering og demokratisering som noget specielt, der ikke fulgte de samme politiske, sociale og økonomiske udviklingstræk som i andre europæiske stater. I stedet fulgte Tyskland sin egen ”specielle sti”.⁸⁶

Den samme deterministiske måde at anskue historien på ses også afspejlet i Rasmus Glent-højs *1864: Sønner af de slagte*, der fremhæver ét af narrativerne fra de to Slesvigske Krige i sit

⁸² Carl von Clausewitz, *Om Krig*, overs. Nils Berg, bd. 1 (København: Rhodos, 1986), 49.

⁸³ Inge Adriansen og Jens Ole Christensen, *Første Slesvigske Krig 1848-1851. Forhistorie, forløb og følger* (Haderslev: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot og Tøjhusmuseet, 2015), 2.

⁸⁴ Christopher Clark, *Revolutionary Spring: Fighting for a New World 1848-1849* (Great Britain: Allen Lane, 2023), 22–25.

⁸⁵ Clark, 26.

⁸⁶ Clark, 2.

værk om perioden 1848-1864. Ifølge Glenthøj skabte krigene og nederlaget i 1864 fundamentet for det moderne Danmark i dag, hvilket også er fremhævet i specialets forskningsdiskussion.⁸⁷

Udover statslige narrativer frembragte perioden også en ny form for krig. I antologien *On the Road to Total War* (1998), kommer forfatterne frem til, at 1800-tallets krige, nærmere den Amerikanske Borgerkrig (1861-65) og de Tyske Samlingskrige (1866), markerede overgangen fra hvad de definerer som *cabinet wars* til *peoples wars*. *Cabinet wars* (*Kabinettskrige*) var en form for krig, hvor især de europæiske monarkier kæmpede med hære bestående af lejesoldater, der ikke nødvendigvis havde nogen national tilknytning til den stat de kæmpede for. *Peoples wars* kan defineres som folkets krige, hvor hærene der udkæmper krigene, bestod af folket, der var udskrævet gennem værnepligt og ikke lejesoldater der var købt af statskassen.⁸⁸ Fordi stater omkring i Europa havde en spirende demokratisering og egne demokratiske forfatninger, fik borgerne et stigende ønske om selv at kunne forsvare de nye demokratiske rettigheder på slagmarken.⁸⁹ Den Første Slesvigske Krig var én af de krige. Folket og nationen ses tydeligt afspejlet i de samtidige malerier og kunstværker der blev produceret under og efter krigen i 1848-50, hvor ”den tapre landsoldat” var omdrejningspunktet, og var centreret om danskernes kamplyst, forsvarsvilje og fædrelandskærlighed.⁹⁰

Bagsiden af den fædrelandselskende og kamplystne tapre landsoldat, der skulle sætte sit liv på spil for nye demokratiske rettigheder, bestod i virkeligheden af en social utilfreds befolkningsgruppe. De mænd der skulle kæmpe Danmarks krige, kom fra bondestanden. I 1849, da grundloven for første gang blev indført, udvidede man værnepligten for at afløse det store værnepligtsmæssige tryk der var hos bønderne, der var begyndt at organisere sig politisk bl.a. på baggrund af værnepligtsbyrden.⁹¹ Men en egentlig ændring var der ikke tale om. Symbolsk udvidede man den, men gjorde det samtidig muligt for de økonomisk bedre stillede, at kunne sætte en anden person i sit sted. Oftest var det borgere fra de højere samfundslag der benyttede sig af denne mulighed, hvorfor forsvaret af Danmark generelt stadig afhang af bondebefolkningen.⁹²

⁸⁷ Glenthøj, *1864: Sønner af de Slagne*, 12.

⁸⁸ Stig Förster og Jörg Nagler, red., *On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 2-5.

⁸⁹ Förster og Nagler, 5.

⁹⁰ Kjærboe, *Soldater. Kunsten og Danskerne i Krig 1848-1864*, 38.

⁹¹ Michael Bregnsbo, ”Danmark 1848 - Systemskifte og Borgerkrig”, *Fortid og Nutid* december 1998 (1998): 256.

⁹² Petersen, *Pligt eller profession? Hærens rekruttering gennem 300 år*, 45.

De europæiske ideer om frie og demokratiske forfatninger spredte sig som steppeild ud over Europa. Det samme gjorde nationalismen. Den danske befolkning begyndte i højere grad at anvende dannebrog, og det blev perioden et symbol på den fremherskende nationalisme blandt danskerne, hvor stat og nation skulle samles under et nationalt fællesskab, uden en enevældig konge.⁹³

De konstitutionelle og forfatningsmæssige bølger skabte røre i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Hertugdømmerne havde siden 1460 været regeret af den danske konge som hertug og fyrste. I Ribebrevet af 1460, erklærede den danske konge Christian 1., at hertugdømmerne skulle forblive ” (...) ewich tosamende ungedelt”.⁹⁴ På tidspunktet for det slesvig-holstenske oprør i 1848 var den politiske situation i helstaten ustabil: Danmark havde i januar 1848 fået en ny konge, Frederik 7., der endnu ikke havde efterladt sig nogle arvinger til tronen, og hvis dynasti havde det slægtsmæssige krav på hertugdømmerne; den enevældige styreform stod for fald.⁹⁵ Den tysksindede del af hertugdømmerne, navnlig Holsten, Lauenborg og den sydlige del af Slesvig, havde et ønske om at tilslutte sig Det Tyske Forbund. Modsat ville de danske nationalliberale politikere have hele Slesvig indlemmet fuldstændigt i den danske helstat, og bryde med det 388 år gamle løfte om at hertugdømmerne skulle forblive udelelige sammen.⁹⁶

Det kan kortfattet siges, at der var tre løsninger på det slesvig-holstenske spørgsmål. Den ene løsning, hvilken de nationalliberale politikere i Danmark var store tilhængere af, var at indlemme Slesvig fuldstændig i den danske helstat, og dermed dele Slesvig og Holsten. En anden løsning var det man i hertugdømmerne ønskede, hvor både Slesvig og Holsten blev frigjort fra den danske konges fyrsteskab, og fik retten til at danne sin egen forfatning og udråbe sig selv som en selvstændig stat. Den tredje var, at de to hertugdømmer ville blive udsat for en større tysk indflydelse, og falde i Det Tyske Forbunds hænder, hvilket i Danmark var den helt store skræk. Det sidste skulle vise sig at være virkeligheden efter krigen i 1864.

I 1848 havde de nationalliberale politikere, anført af Orla Lehmann, samlet en folkeskare på omkring 2500 personer i Casino teatret i København, hvor man proklamerede, at oprøret var brudt ud i hertugdømmerne. Man mente at det var på tide at ligge magten i ministrenes og folkets hænder. Oprøret var endnu ikke brudt ud, men truslen om en nationalliberal revolution

⁹³ Torben Kjersgaard Nielsen, *Dannebrog* (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018), 60–61.

⁹⁴ Henning von Rumohr, *Dat se bliven ewich tosamende ungedelt: Festschrift der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft zur 500. Wiederkehr des Tages von Ripen am 5. März 1960* (Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1960), 26–33.

⁹⁵ Glenthøj, 1864: *Sønner af de Slagne*, 159.

⁹⁶ Glenthøj, 159–60.

stod for tærsklen, så de nationalliberale politikere anvendte både truslen om et oprør i hertugdømmerne og en revolution i Danmark som et pres på den danske konge, der i sidste ende så sig nødsaget til at oprette det såkaldte marts-ministerium, hvor magten blev givet fra den eneældige konge til ministrene, og monarkiet fra eneældigt til konstitutionelt.⁹⁷

Mens folkemængden begyndte at stimle sammen omkring Christiansborg, ventede man i hertugdømmerne på den slesvig-holstenske deputationers ankomst fra København. Man troede fejlagtigt, nogen vil mene bevidst, at den danske konge var blevet taget til fange af folkemængden, da deputationen ikke var hjemvendt, eller havde sendt besked om tilstandene i København. Man dannede derfor en provisorisk regering udenom kongemagten i hertugdømmerne, og krigen var dermed en aktualitet.⁹⁸

Indtil april 1848 herskede der en intern krig i den fraktionerede helstat. Slaget ved Bov var krigens første slag, hvor danske og slesvig-holstenske styrker mødte hinanden på slagmarken. Slesvig-holstenerne tabte slaget og måtte trække sig tilbage, reorganisere og tilslutte sig de nyankomne preussiske forbundstropper, under ledelse af General Wrangel.⁹⁹ Krigen var nu, og forblev til dens ende, en krig mellem Danmark og Det Tyske Forbund.

Den senere og nyere historiografi om den Første Slesvigske Krig definerer fejlagtigt konflikten som en borgerkrig. I artiklen ”Danmark 1848 – systemskifte og borgerkrig” påpeger Michael Bregnsbo, at den Første Slesvigske Krig var en borgerkrig.¹⁰⁰ Bregnsbo baserer sin antagelse på det grundlag, at begge krigsførende parter hørte under den samme stat: den danske helstat.¹⁰¹ For Bregnsbo handler definitionen af krigen som en borgerkrig om at modbevise, at systemskiftet i 1848 foregik uden blodsudgydelser. For ham var borgerkrigen en direkte afledt konsekvens af eneældens fald, hvorfor man i Danmark indgik på lige fod med andre europæiske lande i at have et blodigt og revolutionært forår i 1848.¹⁰² Han stiller samtidig sin definition op mod en tidligere definition af krigen som en konflikt mellem Danmark og Tyskland. Det er en definition der bl.a. er i *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50* (1948). Oberstløjtnant Jens Johansen skriver i sin fremstilling af krigen:

⁹⁷ Rasmus Glenthøj og Morten Nordhagen Ottosen, *Scandinavia After Napoleon: The Genesis of Scandinavianism, War, Culture and Society, 1750-1850* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2024), 252–53.

⁹⁸ Bregnsbo, ”Danmark 1848 - Systemskifte og Borgerkrig”, 259.

⁹⁹ Glenthøj og Ottosen, *Scandinavia After Napoleon: The Genesis of Scandinavianism*, 255.

¹⁰⁰ Se eks. også Bjørn, *1848 Borgerkrig og revolution*; Glenthøj, *1864: Sønner af de Slagne*; Duedahl, *Grænse-land*; Frantzen og Jespersen, *Danmarks Krigshistorie*. Ingen af forfatterne kommer ind på, hvorfor krigen defineres som en borgerkrig, men baserer umiddelbart definitionen på en ukendt tradition, hvilken jeg mener starter hos Bregnsbo.

¹⁰¹ Bregnsbo, ”Danmark 1848 - Systemskifte og Borgerkrig”, 265.

¹⁰² Bregnsbo, 265–66.

”Krigen var begyndt med et lokalt Oprør, hvis Udbrud vi desværre ikke havde afværget i Tide. Oprøret var meget hurtigt opslugt af og blevet et Led i den store Friheds- og Enhedsbevægelse, som netop da vældede ud over Tyskland. Vor Krig blev derved, og forblev til dens sidste Dag, en Krig mod hele Tyskland, og dens Maal ikke længere blot Nedkæmpelse af et Oprør, men et Forsvar mod tysk Erobringslyst over for dansk Land.”¹⁰³

Krigen startede med et oprør, men blev en interstatslig krig (en krig mellem to stater), efter Preussens intervention.¹⁰⁴ Christopher Clark fremhæver også, at krigen startede på baggrund af et ønske fra dansk side om at annektere Slesvig, og indlemme hertugdømmet i den danske helstat.¹⁰⁵ Det internationale *Correlates of War* (CoW) projekt, der har til hensigt at skabe typologier og definitioner af krige i perioden 1816-2007, definerer også den Første Slesvigske Krig som en interstatslig krig i deres database.¹⁰⁶

Der eksisterer derfor en diskrepans mellem hvordan konflikten bliver anset i den danske forskning, og hvordan den anskues internationalt. Bregnsbo kommer midlertidigt til at modsige sig selv når den internationale forskning tages i betragtning. Hans konklusion er, at begge krigsførende parter, Danmark og Slesvig-Holsten, hørte under den samme stat, hvilket de ifølge Clark og CoW-projektet definitivt ikke gjorde, da Slesvig endnu ikke var indlemmet i helstaten.¹⁰⁷ Krigen vil derfor i specialet defineres som en konflikt der startede med et oprør, og blev til en interstatslig konflikt der blev udkæmpet mellem Danmark og Det Tyske Forbund.

¹⁰³ J. Paulsen, red., *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, bd. 1 (København: N. Olaf Møller, 1948), 108.

¹⁰⁴ Sarkees og Wayman, *Resort to War: 1816-2007*.

¹⁰⁵ Clark, *Revolutionary Spring: Fighting for a New World 1848-1849*, 544.

¹⁰⁶ Sarkees og Wayman, *Resort to War: 1816-2007*.

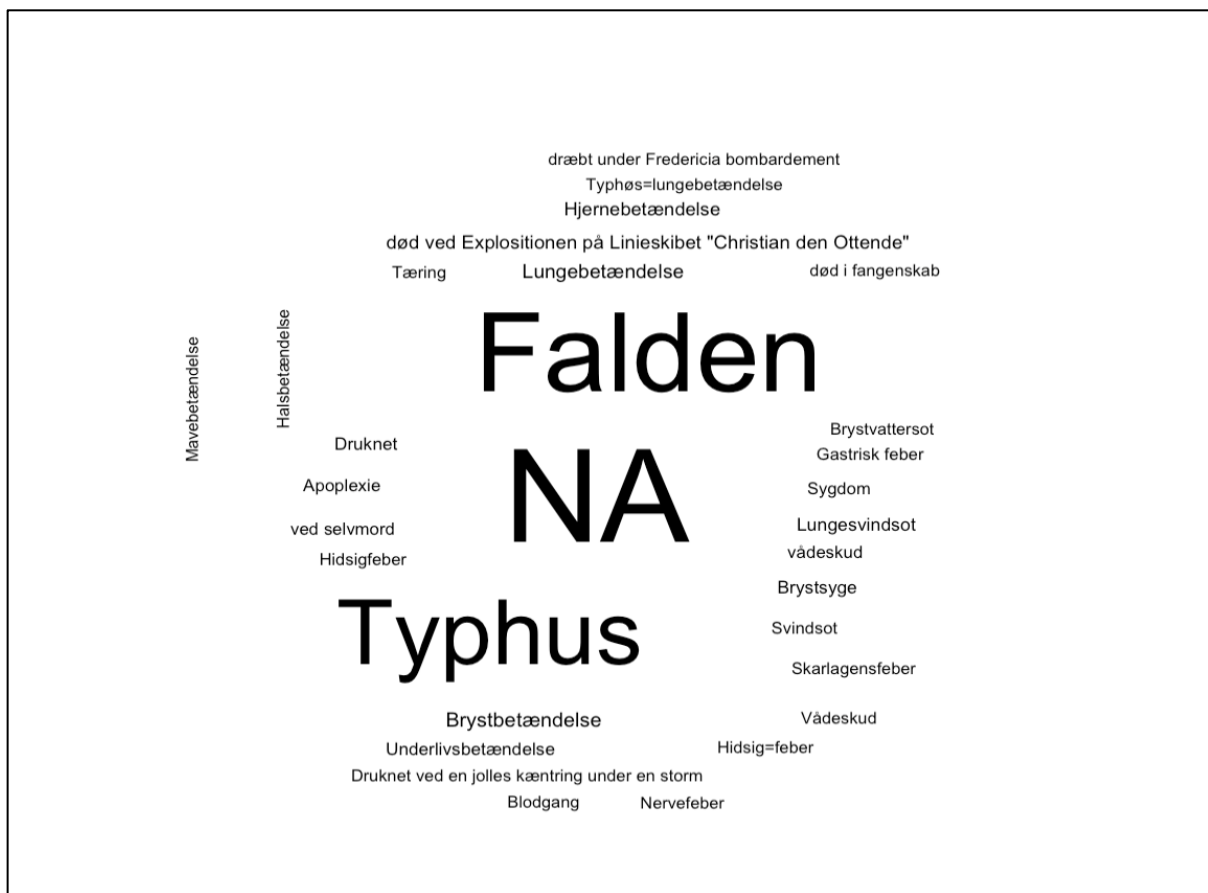
¹⁰⁷ Bregnsbo, “Danmark 1848 - Systemskifte og Borgerkrig”, 265–66; Clark, *Revolutionary Spring: Fighting for a New World 1848-1849*, 544.

7. Analyse

7.1 Dødsårsager

Analysen vil indlede med en eksplorativ undersøgelse af dødsårsagerne i A.D. Cohens tabslister. Formålet med afsnittet er at skabe et overblik over kildematerialet, for dernæst at dykke ned i mere dybdegående analyser af tabstallene.

Figur 1: Wordcloud over dødsårsager

For at visualisere de mest hyppige dødsårsager, er der i figur 1 visualiseret en *Wordcloud*. Figuren er lavet over de dødsårsager der står direkte nedskrevet i tabslisterne. 'NA' værdien, der er den mest hyppige, omfatter de steder, hvor der i kildematerialet ikke er angivet en dødsårsag. I gennemgangen af kildematerialet er det ofte de steder, hvor soldatens død er relateret til skudsår, eller er blevet meldt savnet. Et eksempel er #2355 Niels Petersen der var menig i 7. linje infanteribataljon. Han blev såret d. 4. oktober 1850 under stormen ved Frederiksstad og døde

to dage senere d. 6. oktober på Husum lazaret.¹⁰⁸ Der er i kildematerialet ikke angivet en konkret dødsårsag ved Niels, men fordi han dør to dage senere på et lazaret, må det derfor antages, at han er død af sine sår. Af savnede er der i alt angivet 314 soldater i kildematerialet, hvor der heller ikke er angivet en dødsårsag. Specialet har derfor ikke valgt at kategorisere de ubekendte dødsårsager, fordi der i nogle tilfælde rent faktisk ikke vides, om soldaten er døde af sår, eller om han er død af andre omstændigheder. Det ville resultere i en fejlkilde, hvor undersøgelsen antager, at alle ubekendte dødsårsager er et resultat af skudsår, når det rent faktisk ikke er tilfældet.

Den indledende optælling af dødsårsager viser, at de fleste soldater dør af ubekendte årsager, sygdom eller falder på slagmarken. For at skabe et bedre overblik over alle dødsårsagerne, er de 137 forskellige dødsårsager standardiseret. Dødsårsagerne er i tabel 1 blevet kategoriseret i syv kategorier.

Tabel 1: Standardiserede dødsårsager.

Dødsårsag	Antal døde soldater
NA	1359
Sygdom	1173
Falden	1166
Andre omstændigheder	38
Druknet	31
Selvmord	15
Vådeskud	15
Total	3797

For at kategorisere ”Sygdom” har specialet anvendt *Allers illustrerede konversationsleksikon* der indeholder samtidige beskrivelser af datidens sygdomme.¹⁰⁹ Leksikonet udkom i seks bind fra 1892-1899, og selvom det er 44 år ældre end selve krigen, vil det stadig kunne give et tidssvarende blik på, hvilke sygdomme der var i perioden 1848-51.¹¹⁰ ”Falden” omfatter tilfælde, hvor der enten er angivet ”falden” i kildematerialet, eller en anden dødsårsag der er knyttet til, at

¹⁰⁸ Se bilag 1.

¹⁰⁹ G. Lütken, red., *Allers illustrerede Konversationsleksikon* (København: Carl Allers Etabl., 1892).

¹¹⁰ Se bilag 2. Her er alle de forskellige sygdomme registreret. Læseren vil her kunne finde overblik over de mange forskellige sygdomme. Bilaget giver en gennemsigtighed i, hvordan jeg har valgt at standardisere kildematerialet. Det samme gør sig gældende for de andre kategorier i tabel 1.

soldaten er faldet på slagmarken. Et eksempel på en dødsårsag der indgår i kategorien ”Falden” er ”ihjelslaget af et granatstykke”, som tilfældet var for menig Lars Christensen fra 5. Linjeinfanteribataljon.¹¹¹

Kategorien ”Andre” omfatter dødsårsager der først og fremmest ikke forekommer hyppigt. Et eksempel fra kategorien er måden hvorpå den menige soldat Niels Andersen fra den 13. linjeinfanteribataljon døde. D. 20. juli 1849 var Niels på vej hjem fra sin militære opgave på Als, hvor han på vejen blev ramt af et lynnedslag og døde.¹¹² Dødsårsagen optræder kun én gang i kildematerialet. Derfor er dødsårsagen som dén, og andre der ikke kan relateres til de andre kategorier, sat under ”Andre”. Kategorierne ”Druknet”, ”Selvmord” og ”Vådeskud” indeholder dødsårsager der er direkte relateret til den pågældende handling.

Et indledningsvist overraskende resultat er, at der er flere soldater der dør af sygdomme i perioden fra 1848-51, end soldater der falder på slagmarken. Sygdomsrelaterede dødsfald udgjorde 30,8% af de danske tab. Analysen vil derfor undersøge sygdommens rolle i krigen, da tabel 1 viser, at soldaterne nærmest havde lige så stor chance for at dø til fjendens kugler og kanonild, som de havde til sygdom.

7.2 Sygdom ved frontlinjen

Sygdommens rolle på slagmarken er ikke et ubekendt historisk fænomen. Et eksempel er den spanske syge, der inficerede forsvarsløse soldater i skyttegravene under den Første Verdenskrig (1914-1918). På grund af dårlige hygiejniske forhold, og den høje koncentration af soldater i skyttegrave og troppetransporter, spredte sygdommen sig som steppebrand over de europæiske slagmarker og videre ud til civilbefolkningen. Sygdommen udviklede sig til en pandemi, og forårsagede omkring 50 millioner dødsfald verden over.¹¹³ På slagmarken anslås det, at omkring 100,000 soldater mistede livet til den spanske syge, og sygdommen spillede især en rolle under Meuse-Argonne offensiven i 1918, hvor mange amerikanske soldater mistede livet til den spanske syge. Konsekvensen af sygdommen på slagmarken var overfyldte lazaretter og et presset sundhedspersonale der skulle tage sig af den store mængde syge soldater, samt de forventeligt sårede fra krigens kampe.¹¹⁴

¹¹¹ Se bilag 1, #0820.

¹¹² Se bilag 1, #1136.

¹¹³ Hans Trier, *Angst og Engle* (København: Gads Forlag, 2018), 15.

¹¹⁴ Mariano Martini m.fl., ”The Spanish Influenza Pandemic: a lesson from history 100 years after 1918”, *Journal of Preventive Medicine and Hygiene* 60 (2019): 66.

Sygdom spillede også en stor rolle under den Amerikanske Borgerkrig. Drew Gaulpin Faust skriver bl.a. om, hvordan sygdom var en udslagsgivende faktor for at tabstallene var så høje. Under borgerkrigen døde dobbelt så mange af sygdom, som de gjorde af skudsår.¹¹⁵ 1800-tallets krige på det europæiske kontinent var også prægede af sygdomme. Under Krim Krigen (1853-1856) døde to-tredjedele af de i alt 500,000 døde soldater af sygdom. Sygdom kostede også to-tredjedele af de omkring 3000 militære dødsfald under den Østrig-ungarske overtagelse af Bosnien og Hercegovina i 1878.¹¹⁶

Sygdommens rolle under den Første Slesvigske Krig er tidligere behandlet af E. M. Saugmann i *Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne* (1955). Her kommer Saugmann ind på procentsatserne for den generelle sundhed i hæren. Han undersøger i kapitlet om den Første Slesvigske Krig de generelle sundhedstræk i den danske hær, hvortil han finder, at den generelle sundhed i hæren var god. Men Saugmann undersøger ikke de lokale sygdomsforhold, og om der ved individuelle slag, kan have været tale om en større mængde af syge, end forventet, og afgrænser sig derfor udelukkende til at være en medicinhistorisk undersøgelse. Procentsatserne Saugmann fremhæver, vil blive anvendt til sammenligning senere i analysen.

Analysen starter derfor med kvantitativt at afdække dødsårsager der ikke er standardiserede. Det gøres med henblik på at blotlægge de mest hyppige dødsårsager, og derved undersøge, hvilke sygdomme var de mest fremherskende. I tabel 2 ses de ti hyppigste dødsårsager der forekommer i A. D. Cohens tabslister.

¹¹⁵ Faust, *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War*, 4.

¹¹⁶ Michael Mann, *On Wars* (London: Yale University Press, 2023), 209.

Tabel 2: Hyppigste dødsårsager.

Dødsårsag	Antal soldater
NA	1351
Falden	1119
Tyfus	888
Brystbetændelse	47
Lungebetændelse	40
Ekspllosion Chr. d. 8	31
Hjernebetændelse	28
Lungesvindsot	20
Brystsyge	17
Druknet	15

Som tabellen viser, var seks ud af ti dødsårsager sygdomsrelaterede.

Til at tage sig af de syge soldater var Hærens Lægekorps. I spidsen for lægekorpsset var en stabsskirurg, der havde plads i Sundhedskollegiet, hvilken der skulle føre tilsyn med alle statens sundhedsinstitutioner. Under stabsskirurgen var der i krigstid i alt 10 kompagnikirurger, der havde ansvaret for forskellige kompagniers sygepleje. I krigstid behøvede kompagnikirurgerne ikke være eksaminerede, hvilket betød at nogle af de praktiserende læger i hæren ikke havde færdiggjort deres studier.¹¹⁷ For at mindske risikoen for at soldater skulle sprede samtidens her-skende sygdomme, blev soldaterne efter deres indkaldelse vaccineret mod b.la. kopper. Desuden blev soldaterne løbende undersøgt hver 14 dag for seksuelt overførte sygdomme.¹¹⁸

Hærens Lægekorps undergik i perioden flere ændringer i deres reglementer. I tilfælde af sygdom hos soldaterne, skulle behandlingen ske efter et nærmest middelalderligt reglement fra 1743, hvorfor der i perioden op til krigsudbruddet i 1848 skete en række institutionelle ændringer. I 1842 skete der ændringer i takt med at hærens taktiske enheder i infanteriet blev omlagte fra regimenter til bataljoner; i 1846 blev der nedsat en kommission til at udarbejde en ny ordning for ambulancerne; i 1848, dagen inden krigshandlingernes begyndelse, var de endelige bestemmelser for Hærens Lægekorps blevet effektueret.¹¹⁹ De mange ændringer i

¹¹⁷ Paulsen, *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, 1:407.

¹¹⁸ Paulsen, 1:408.

¹¹⁹ Paulsen, 1:408–9; EM. Saugman, *Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne* (København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1955), 83.

organisationen af Hærens Lægekorps har uden tvivl påvirket den behandling soldaterne har modtaget på lazareetterne. De forskellige læger har skulle igennem en tilvænningsperiode med det nye bureaukrati og arbejdsgange. Den mulige mangel af effektiv sanitetstjeneste kan have været en faktor i antallet af sygdomstilfælde. Af de 3797 døde soldater i krigen, omkommer 1173 af sygdom. Det er 30,8% af det samlede antal døde der er angivet i A. D. Cohens tabsli-ster. For at undersøge om de mange antal syge har haft en effekt på slagmarken, undersøges der kvalitativt samtidige beretninger om krigen. Til formålet anvendes Niels Peder Jensens *Den første slesvigske krig 1848-50*.

Jensen var selv deltager i krigen på dansk side, hvor han meldte sig som frivillig til det 2. Jægerkorps. Han beretter, at allerede ved krigens udbrud var man i hæren bevidste om, at man havde mangler ift. krigsmidler. Stabskirurgen Prof. Bendz udsendte opfordringer ud til de danske kvinder om at hjælpe til i arbejdet med at skaffe de nødvendige midler til at pleje de syge og sårede soldater.¹²⁰ Efter krigens udbrud skrev avisen *Fædrelandet* også en opfordring til at hjælpe med oprettelsen af et nyt lazaret på Als, hvortil man manglede hjælp til syningen af madrasser og puder. Hertil takkede man for de mange frivillige gaver i form af uldne sengetæpper og lagener de danske borgere havde bidraget med.¹²¹ Begge eksempler illustrerer, at hærens forsyninger var knappe ved krigens start.

I forsommeren 1849, efter katastrofen ved Eckernförde, var den danske hær som smør der var spredt ud over for meget brød. Hæren var ikke kun presset på grund af taktiske fadæser, men også på grund af sygdom. I marts 1849 beretter *Aalborg Stiftstidende*, at der rasede en reel tyfus epidemi på Als. Sygdommen var ifølge avisen ” (...) vel er meget udbredt”.¹²² Jensen beskriver, at de udstationerede bataljoner på Als var hårdt pressede på grund af de mange bevogtningsopgaver, fordi landgangen ved Eckernförde havde slået fejl, og hæren måtte gå i forsvar i stedet for offensiv.¹²³ De defensive opgaver som bevogtning og rekognoscering tog hårdt på de stationerede bataljoner. I så høj en grad, at man indkaldte en reservedivision der talte tolv bataljoner, to eskadroner og to batterier. Tre af bataljonerne og de to eskadroner skulle overtage bevogtningstjenesten. Sygdommen tog sit indhug, og i april 1849 beskriver Jensen, at der var over 700 syge og tallet steg løbende som tiden gik. Resultatet var, at bataljonen

¹²⁰ Jensen, *Den første slesvigske krig 1848-50*, 81.

¹²¹ *Fædrelandet*, 25. april 1848.

¹²² *Aalborg Stiftstidende*, 17. marts 1849.

¹²³ Jensen, *Den første slesvigske krig 1848-50*, 402.

der var blevet afløst af reservedivisionen måtte rejse tilbage og understøtte de sygdomsramte reserver.¹²⁴ Bare i april måned døde 47 soldater af sygdom.¹²⁵

Tabel 3: Antal sygdomsrelaterede dødsfald pr. måned i 1849, udsnit.

Måned	Antal døde af sygdom
Marts	11
April	47
Maj	69
Juni	59
Juli	57
August	40
September	30

Tabel 3 viser, at sygdomsrelaterede dødsfald steg eksponentielt siden nyheden om en tyfusepidemi blev bragt i *Aalborg Stiftstidende*. Antallet af døde steg fra marts til april, og de mange døde må have lagt et betydeligt tryk på hærens sanitetsvæsen, herunder også de mange ubekendte der var indlagte, men ikke omkom af sygdom. Den kvalitative, sammen med den kvantitative analyse af sygdommens rolle viser, at sygdom kan lægge et lokalt pres på en hær, og at den også gjorde det under den Første Slesvigske Krig i 1849.

Selvom sygdom var den mest hyppige dødsårsag, var det ikke en udslagsgivende faktor for krigsindsatsen. Sygeligheden i krigsårene oversteg ikke en procentsats der var faretruende høj. E. M. Saugmann skriver, at i krigsårene 1848 og 1849 oversteg den ikke de forventelige 8% af styrken, men ved krigens afslutning, inden hærens hjemsendelse, lå sygeligheden på 13,5%.¹²⁶ I tabel 4 ses det samlede antal sygdomsrelaterede dødsfald der er registrerede i Cohens tabslister.

¹²⁴ Jensen, 402.

¹²⁵ Bilag 1.

¹²⁶ Saugman, *Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne*, 91, 99, 114.

Tabel 4: Sygdomsrelaterede dødsfald pr. år.

År	Antal døde af sygdom
1848	164
1849	335
1850	530
1851	141
NA	3

Her er det også 1850 der er det år, der omkommer flest soldater til sygdom, og stemmer overens med procentsatsen Saugmann har udarbejdet. Han kommer ikke yderligere ind på, hvilken årsag der kan ligge til grund for det høje antal syge, så derfor vil specialet supplere med en mulig årsag.

Tabel 5 viser, at selvom krigen i slutningen af 1850 var ved sin afslutning, var der stadig soldater der døde til sygdom.

Tabel 5: Antal sygdomsrelaterede dødsfald pr. måned i 1850, udsnit.

Måned	Antal døde af sygdom
Juli	9
August	30
September	100
Oktober	177

Stormen ved Frederiksstad har haft afgørende betydning for, at oktober er den måned der dør flest soldater til sygdom i 1850. De danske styrker havde indtaget Frederiksstad i september, og i dagene fra d. 29. september til d. 4. oktober blev de danske styrker bombet og stormet af resterne af den slesvig-holstenske hær.¹²⁷ Generalstaben påpeger, at sygdom spillede en rolle i opgaveløsningen for de danske soldater. Årsagen tilskrives de at være den hårde tjeneste soldaterne var udsatte for i form af vagttjenester, og den deraf afledte søvnløshed. Man frygtede yderligere i den sammenhæng, at soldaterne reelt ikke ville have den nødvendige fysiske tilstand til at kunne føre krig.¹²⁸ Cohens tabslister indikerer en stigning i antallet af soldater der dør af

¹²⁷ Svendsen, *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*, 119–20.

¹²⁸ Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 3die Del. Krigen 1850 (Kjøbenhavn: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1887), 1214.

sygdom i september og oktober måned, og stemmer overens med hvad Generalstaben skriver omkring sygdom ved Frederiksstad.

Under og efter stormen ved Frederiksstad var tyfus den mest fremherskende sygdom. I tabel 6 ses der, at sygdom, nærmere tyfus var den hyppigste dødsårsag i september og oktober måned i 1850.

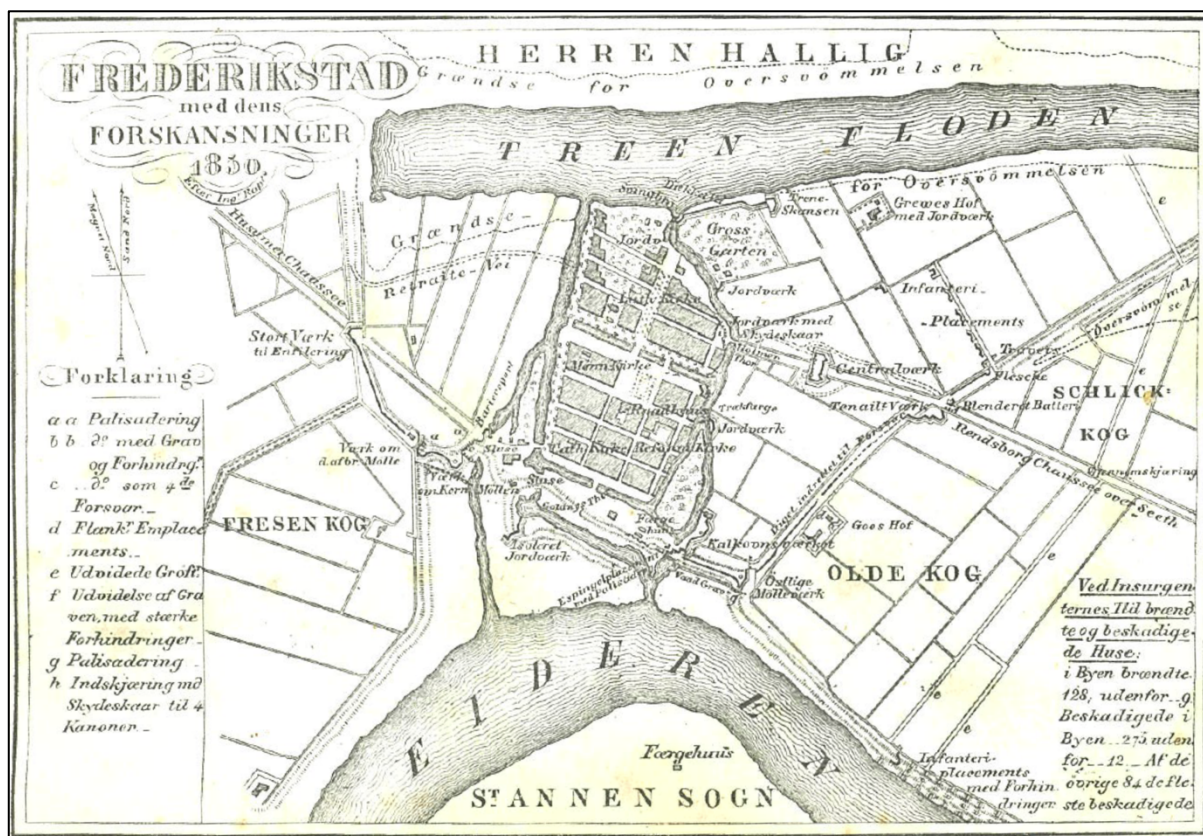
Tabel 6: Hyppigste dødsårsager i september og oktober 1850

Dødsårsag	Antal døde soldater
Tyfus	245
NA	137
Falden	121

De danske soldater har udover at være udmattede og syge på grund af den hårde tjeneste også skulle opholde sig i en forholdsvist lille by under belejring. I figur 2 ses et kort over Frederiksstad fra 1850. Tyfus var en af de mest udbredte sygdomme for soldater i det 19. århundrede. Soldater blev ofte smittet hvis de befandt sig steder med dårlig hygiejne i både mad og sanitet. Man vidste ikke hvordan man skulle forebygge det før 1880, hvor en tysk læge og bakteriolog identificerede den smitsomme tyfus bakterie, og nye præventive strategier blev sat i kraft.¹²⁹ De hygiejniske forhold i dagene fra d. 29. september til d. 5. oktober i Frederiksstad, har uden tvivl været elendige, og har medvirket til de mange forekomster af sygdom i perioden.

¹²⁹ Christoph Gradmann, Mark Harrison, og Anne Rasmussen, "Typhoid and the Military in the Early 20th Century", *Clinical Infectious Diseases* 1, nr. 69 (2019): 385–86.

Figur 2: Kort over Frederiksstad 1850 med forskansninger.¹³⁰

Selvom Saugmann påpeger, at sygdom ikke havde en afgørende rolle i krigen, viser afsnittet, at udbredelsen af sygdomme udfordrede den danske hær på et lokalt plan. Det kan delvist konkluderes, at sygdom har haft en lokal effekt ved slag som ved Frederiksstad, hvor opgaveløsningen for soldaterne bliver mere udfordrende grundet de mange tilfælde af sygdom. Analysen af tabene i september og oktober viser, at størstedelen af de soldater der døde, døde af tyfus. Kildematerialet kan dog ikke fortælle noget om, hvor soldaterne er blevet syge. Der er kun angivet dødsstedet, som i de fleste sygdomstilfælde var på et lazaret.¹³¹ Men det høje antal døde af sygdom kan tolkes som at være et resultat af kampene ved Frederiksstad, hvor soldaterne med stor sandsynlighed er blevet syge, og ifølge Generalstaben, nærmest gjort ukampdygtige.

¹³⁰ Holst, *Felttogene 1848*, 49, 50.

¹³¹ Bilag 2.

7.3 De sårede

Sekondløjtnant Carl Christian Adolph von Hansen fra 3. Jægerkorps blev såret ved Fredericia d. 22. maj 1849.¹³² Han havde gennem krigen tjent sig op fra rangen som menig til løjtnant i en alder af 25 år. Med rangen som løjtnant fulgte også et større ansvarsområde, og ved Fredericia stod han for forsvaret af det strategisk vigtige blokhus vest for fæstningen. Blokhuset var en risikofyldt post at bevogte. Derfor herskede der stor tvivl blandt de jægere Carl Christian havde under sig, om hvorvidt opgaven var for farefuld at udføre. Blokhuset var under tung beskydning af slesvig-holstensk kanonild, da det skulle forsvare en dæmning der førte ind til selve fæstningen. Carl Christian skulle angiveligt have trukket sin officerssabel ved indgangen til blokhuset, og kommanderet sine soldater tilbage på deres poster.¹³³ Den. 22. maj sprang en bombe ved blokhuset, og en granatsplint ramte Carl Christian i hans venstre lår, og knuste hans ben. Han blev overført med dampskib til Billeshave lazaret, hvor han fik amputeret sit venstre ben. Carl Christian overlevede ikke sårene han havde pådraget sig ved blokhuset, eller sin amputation og døde ni dage senere på lazarettet i Billeshave på Fyn.¹³⁴ Begravelsen fandt sted på Middelfart kirkegård den 4. juni, hvor en enkelt officer fra 3. Jægerkorps var mødt op, mens resten af korpset befandt sig i kanonilden på den anden side af Lillebælt i Fredericia. Carl Christian efterlod sig en sørgende moder og en ung forlovet.¹³⁵

Gennem krigen og i perioden 1848-51 noterer Cohen i alt 907 soldater der dør som resultat af sår de pådrog sig i krigen. 100 af dem blev samtidig amputeret som Carl Christian.¹³⁶ I Cohens tabslister er der angivet et tidspunkt for, hvornår en soldat bliver såret. Samtidig, er der også angivet tidspunktet hvor døden indtræffer. Kildematerialet giver en unik mulighed for at undersøge, hvor høj dødeligheden var blandt de sårede soldater, samt hvor længe en såret soldat lå på et lazaret, før han døde. Først vil der udregnes dødeligheden for de soldater der bliver sårede. Til at lave beregningerne, anvendes Generalstabens samlede antal sårede i krigen, der også er angivet i Nick Svendsens bog om krigen, og sammenholder dem med Cohens lister med de soldater der dør af deres sår. Da der i Generalstabens værk ikke eksisterer en oversigt over hvor mange soldater der dør af deres sår, er Cohens lister det bedste alternativ til at komme frem til et tal. Generalstaben og Svendsen noterer sig i alt 5463 sårede soldater gennem hele

¹³² Bilag 1, #1271.

¹³³ Henning Henningsen, *Nyborg under krigene i det nittende århundrede: 3. jægerkorps i de slesvigske krige* (Nyborg: Henning Henningsen, 1950), 9.

¹³⁴ Bilag 1, #1271.

¹³⁵ Henningsen, *Nyborg under krigene i det nittende århundrede: 3. jægerkorps i de slesvigske krige*, 9.

¹³⁶ Bilag 1 og bilag 2.

krigen.¹³⁷ I Cohens tabslister dør 907 soldater af deres sår.¹³⁸ Det giver en dødelighed blandt de sårede på 16,6%. Det svarer til, at omkring 16 ud af 100 soldater døde af deres sår. Til sammenligning var dødeligheden blandt Unionens soldater under den Amerikanske Borgerkrig på 33%.¹³⁹ Af de sårede gennemgik i alt 287 soldater en amputation.¹⁴⁰ 34,8% af de amputerede soldater dør. 65,2% af de amputerede overlever deres amputation.¹⁴¹ Soldaterne der overlevede deres amputationer måtte leve resten af deres liv som invalider. En soldat beretter om sin brors død, men udviser nærmest en taknemmelighed for, at han ikke skulle leve som invalid: ”Han er lykkelig for der er så mange som bliver krøblinger (...) en mister sin arm en andet sit ben”.¹⁴² Brevet indikerer, at der i en udstrækning har eksisteret en samfundsmæssig bias mod invalider, eller at livet som invalid ikke har været værd at leve, måske på baggrund af en manglende socialstruktur der kunne understøtte de invaliderede veteraner.¹⁴³

For at undersøge hvor lang tid der går fra, at en soldat bliver såret og dør, måles der på de datoer Cohen har angivet for såret og død. I perioden fra 1848-51 dør en såret soldat i gennemsnit 25,1 dag efter han har pådraget sig sår fra slagmarken.¹⁴⁴ For at undersøge tidsintervallerne nærmer, kan dataene opdeles i kvartiler. Den statistiske metode gør det muligt at undersøge dataene i fire andele. I tabel 7 ses tidsintervallerne visualiseret i kvartiler, medianen, gennemsnitsværdier og det antal forekomster der er på sårede soldater.

Tabel 7: Såret til død i antal dage

År	1. kvartil	2.kvartil (median)	3. kvartil	Gennemsnit	Antal
1848	4,25 dage	13 dage	25,5 dage	24,7 dage	130 soldater
1849	3 dage	10 dage	22 dage	21,4 dage	388 soldater
1850	6 dage	17 dage	37 dage	29,1 dage	341 soldater
1851	158 dage	241,5 dage	278,25 dage	194,7 dage	4 soldater

¹³⁷ Svendsen, *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*, 130.

¹³⁸ Bilag 1.

¹³⁹ Atul Gawande, “Casualties of War - Military Care for the Wounded from Iraq and Afghanistan”, *The New England Journal of Medicine* 351, nr. 24 (2004): 2472.

¹⁴⁰ Bilag 1.

¹⁴¹ Cohen, *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde*, 33, 114, 213.

¹⁴² Søren J. C. Frost, *Fædrelandskærlighed - i landsoldaters breve fra krigen 1848-51?* (København: C. A. Reitzel, 2008), 77.

¹⁴³ Kjærboe, *Soldater. Kunsten og Danskerne i Krig 1848-1864*, 70.

¹⁴⁴ Bilag 2.

Første kvartil er den mindste observation i kildematerialet, hvor 25% af værdierne er under de pågældende dage fra såret til død. Anden kvartil, hvilken også er medianværdien, udgør 50% af observationerne der er mindre end værdien. Den tredje og sidste kvartil udgør 75% af observationerne der er mindre end værdien. Afslutningsvist er der medregnet gennemsnitsværdien for hvert år, hvor der er sårede der dør, samt antallet af forekomster.

Værdierne i årene 1848-50 viser, hvor længe en soldat i krigstid har ligget på et lazaret eller sygehus, før han døde. Året 1851, som ikke var et krigsår, viser dog nogle eksponentielt større værdier end de andre år, og er baseret på blot fire soldater. Hvorfor har Cohen noteret sig soldater der dør uden for krigsårene, og hvorfor er værdierne så høje? Hvem var de fire soldater, og hvad kan de være et udtryk for?

Den ene af de fire soldater, der dør af deres sår efter krigens afslutning, var premierløjtnant Johan Eduard v. Dalgas; også kendt som Carlo Dalgas. Carlo meldte sig frivilligt til krigen i 1848. I løbet af krigen steg han i graderne. Han var kunstner, og malede dyremalerier, herunder kunstværket *Får på en høj ved Skarritsø* (1845), der afbilleder en lille dreng der spejder ud over det danske landskab, omgivet af får. Den danske idyl og ro der er afbilledet i maleriet, står i kontrast til Carlos tid i hæren. Her fandt han ikke meget tid til at male, og fokuserede i højere grad på ledelse og det militære virke, der i sidste ende gav ham rang af premierløjtnant. Carlo blev såret to gange i løbet af krigen. Første gang var ved Isted, hvor han efterfølgende kom tilbage fra sine sår.¹⁴⁵ Anden gang han blev såret, var nytårsdag d. 31. december 1850, lige inden krigens afslutning. Han døde d. 2. januar 1851, ni dage inden den sidste våbenhvile trådte i kraft.¹⁴⁶ De tre andre soldater Cohen har angivet, er Thue Nielsen, Christen Thomsen og Mylius Seligmann der hhv. dør 294 dage, 210 dage og 273 dage efter de havde pådraget sig sår i krigen.¹⁴⁷ For de tre soldater er det kun Mylius der er angivet med en anmærkning omkring sin død. Cohen skriver i sit anmærkningsafsnit om Mylius: ”Var henhørende til den mosaiske religion og da han døde i sit hjem, hvor der er en jødisk kirkegaard, saa gjemmer ogsaa denne lille plet støvet af en kriger, der har [ofret] sit liv for fædrelandet.”¹⁴⁸ Det faktum at Mylius Seligmann optræder i Cohens tabslister er et vidnesbyrd om, at krigen stadig kræver sine ofre, selvom kamphandlingerne er overståede. Pointen kan virke indlysende, men det står i kontrast til Generalstabens tabstal, der ikke inkluderer de soldater der dør uden for slagmarken.

¹⁴⁵ Kjærboe, *Soldater. Kunsten og Danskerne i Krig 1848-1864*, 169.

¹⁴⁶ Svendsen, *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*, 120.

¹⁴⁷ Bilag 1.

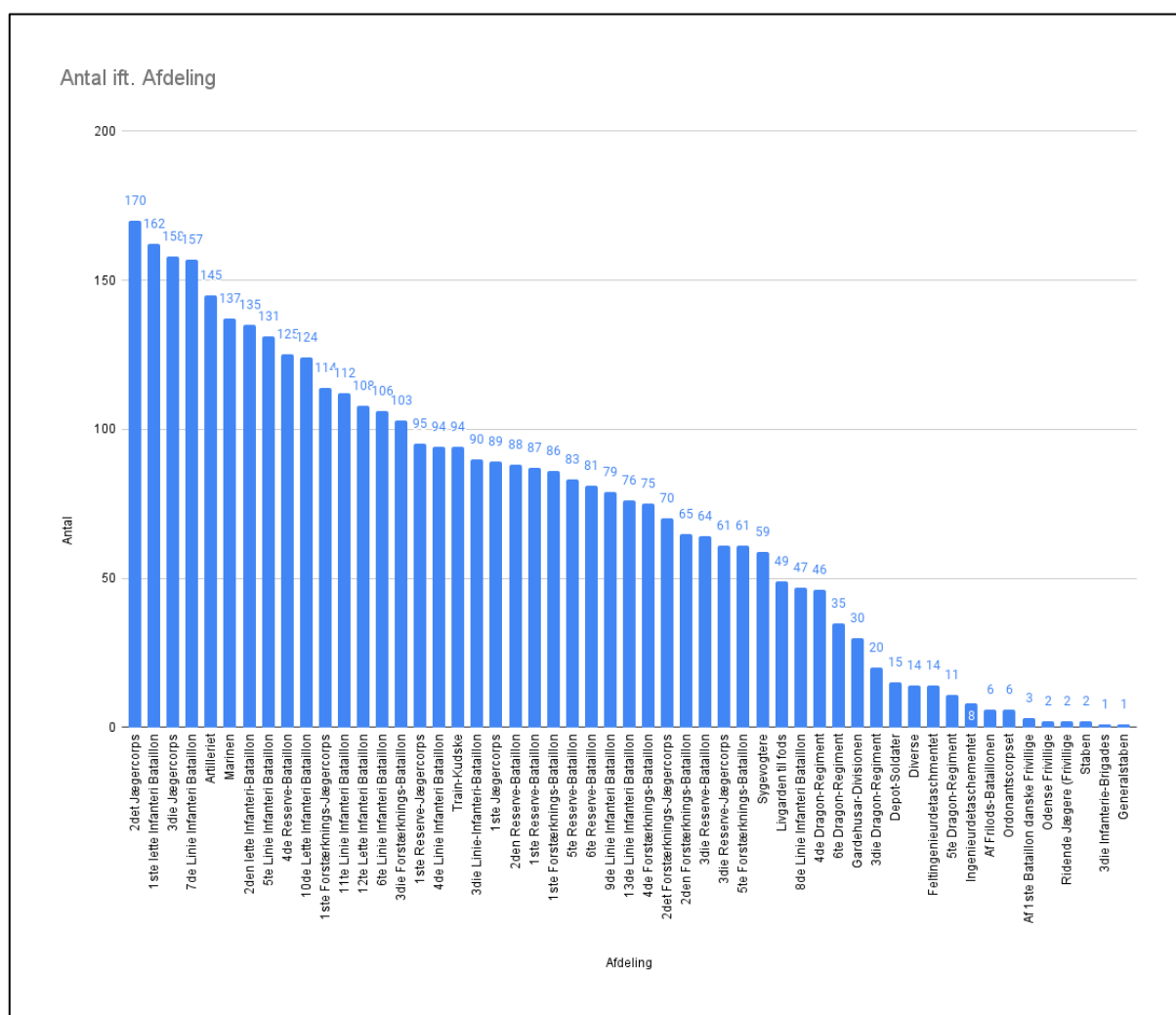
¹⁴⁸ Cohen, *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde*, 123.

Ydermere giver det et vigtigt indblik i, hvordan Cohen anskuer sammenhængen mellem krig og død. Det er et udtryk for de konsekvenser krigen har for et menneskeliv, hvilket det tyder på, at Cohen har haft et blik for. Et liv som Mylius' har ikke haft relevans for Generalstaben at optælle, fordi han som militær ressource ikke længere har haft relevans for krigshandlingerne.¹⁴⁹ Men krigen har haft betydning for dem der vendte hjem med ar på sjælen og kroppen, og det er Mylius et eksempel på.

7.4 Afdeling

I dette afsnit undersøges der hvilke afdelinger der led de største tab. Det gøres med det formål at blotlægge, hvilken størrelsesorden døden har haft hos de soldater der kæmpede i krigen. I figur 3 ses en oversigt over de afdelinger der lider flest tab i perioden 1848-51.

Figur 3: Graf over tabstal i hærens forskellige afdelinger.

¹⁴⁹ Se ”2. Døden i historien”.

Figuren er udarbejdet over de steder, hvor der i Cohens tabslistes er angivet en afdeling ved en død soldat. 2. Jægerkorps var den afdeling der i perioden mistede flest soldater. Analysen vil derfor gennem en kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af 2. Jægerkorps' tab undersøge, hvordan døden har påvirket soldaterne.

Krigsåret 1849 var det hårdeste for det 2. Jægerkorps, hvor korpset i alt mister 75 soldater.¹⁵⁰ Én af årsagerne kan tilskrives deltagelsen i slaget, eller udfaldet, ved Fredericia d. 6. juli 1849.

Efter våbenstilstanden i 1849 stod endnu en politisk tumultarisk periode for døren. Den dansk-preussiske våbenhvile indebar, at hertugdømmerne skulle regeres gennem en provisorisk regering, ledet af helstatsmanden Carl Moltke. Da Moltkes politiske overbevisninger naturligt var modstridende med de slesvig-holstenske oprørers ønske om selvstændighed, lykkedes han ikke i at opretholde herredømmet over hertugdømmerne.¹⁵¹ Jylland lå i foråret 1849 i princippet åbent, da Moltkes politiske kontrol kun strakte sig til Ærø og Als.

Det danske modsvar var en række strategiske landsætninger der skulle indlede en offensiv. Resultatet blev en reel fadæse. Det danske linjeskib *Christian d. Ottende* gik på grund i Eckernförde fjord og blev sønderskudt af preussisk og slesvig-holstensk kanonild. Den danske hær blev derfor sendt på et tilbagetog op gennem Jylland. Byerne Dybbøl og Kolding var også faldet til oprørerne og endeligt var Fredericia blevet belejret af oprørstropperne. Den danske hær retrace var anført af General Olaf Rye. Hæren nåede til Helgenæs på Syddjurs, hvorfra de resterende styrker skulle sejles sydpå til Fredericia, hvor styrkerne skulle omgrupperes og gennem en offensiv, bryde belejringen af Fredericia.¹⁵²

I tiden op til slaget var den danske hær spredt: Chefen for 6. linjeinfanteribataljon, den senere General Christian Julius de Meza, var stationeret på Als med 15,000 mand; Generaløjtnant Frederik Bülow på Fyn med 8,000 mand og endeligt Olaf Rye på Syddjurs med 9,000 mand.¹⁵³ Fredericia skulle blive det nye brohoved for en dansk offensiv efter katastrofen ved Eckernförde. Byen var under belejring i to måneder, hvor byens borgere og danske soldater blev udsat for bombardementer dag og nat, med få dage som undtagelser.¹⁵⁴ Én af de soldater der mistede livet under bombardementerne, var Niels Christian Larsen. Han var feltingeniør,

¹⁵⁰ Bilag 1.

¹⁵¹ Glenthøj, 1864: *Sønner af de Slagne*, 212.

¹⁵² Glenthøj, 213.

¹⁵³ Svendsen, *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*, 92.

¹⁵⁴ Bjørn Westerbeek Dahl og Erik Housted, *Fredericia Fæstnings Historie bind 3: Tiden efter 1847* (Fredericia: Lokalhistorisk Forlag, 2010), 52.

og havde rangen ”sappeur”.¹⁵⁵ Sapøerne var en gruppe soldater hvis opgave udelukkende bestod i at grave de såkaldte løbegrave, eller ”saper”. En sapør som Niels var særdeles vigtig i en situation som ved Fredericia under belejringen. Løbegravene var de grave, der gjorde det muligt for soldaterne at løbe mellem de forskellige skanser og levere støtte eller efterretninger mellem de forskellige afdelinger. Niels’ opgave som sapør har været farlig. Han skulle grave løbegravene, muligvis med kanonild over hovedet. Foran sapøren var der placeret en såkaldt rullekurv, der med sin 500 kg tunge vægt skulle beskytte soldaten mod fremadstormende fjender. Udover rullekurven var sapøren beskyttet af sin egen karakteristiske udrustning, der bestod af et kyras; et stykke panser der var lavet af metal, der dækkede soldatens ryg og bryst. Derudover en stormhue af jern der dækkede soldatens hoved og nakke, mens han gravede.¹⁵⁶ Selvom sapøren var beskyttet var det ikke nok for Niels Christian Larsen. D. 5. juni 1849 døde han, muligvis under arbejdet, under bombardementet af Fredericia. Niels blev begravet på Fredericia kirkegård kort efter sin død den samme dag.¹⁵⁷ Udover Niels mistede den danske hær ifølge generalstaben i alt 168 soldater under bombardementerne i Fredericia.¹⁵⁸

D. 6. juli skulle den danske offensiv ved Fredericia begynde. 2. Jægerkorps skulle danne fortroppen for udfaldet, sammen med 2. lette infanteribataljon.¹⁵⁹ Klokken 01 om natten rykkede korpset ud gennem, hvad der i dag er Prinsens Port. Jæger Johan Mortensen, fra 2. Jægerkorps, beskrev offensiven i et brev til en ven d. 12. juli 1849. Heri beskriver han heltemodet de danske soldater udviste, men han kommenterer også på de mange tab danskerne lider: ”(...) vores tab er meget stort (...) deriblandt adskillelige gode Venner”.¹⁶⁰ Desuden beskriver Johan også hvad døden betyder for en soldat i krigen: ”(...) at man efter en saadan Dag som den 6te Juli først veed at skatte Livet og også at sætte Priis paa sine egne Kræfter; det er som man lever op paany, naar man har seet en saadan Død og Ødelæggelse i Øinene”.¹⁶¹ Brevet giver en indsigt i, hvordan en soldat oplevede døden og dens størrelse. For videre at undersøge, hvordan døden blev opfattet i 2. Jægerkorps, anvendes et udsnit af de soldaterbreve der er udgivet fra krigen i C. F. Allens *Breve fra danske Krigsmænd skrevne til Hjemmet under Felttogene 1848, 1849, 1850* (1873). Hans

¹⁵⁵ Bilag 1, #0541.

¹⁵⁶ Paulsen, *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, 1:334-35.

¹⁵⁷ Se bilag 1, #0541.

¹⁵⁸ Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 2den Del. Krigen 1849 (Kjøbenhavn: J. H. Schultz’s Bogtrykkeri, 1877), 835.

¹⁵⁹ Generalstaben, 877.

¹⁶⁰ C. F. Allen, *Breve fra danske Krigsmænd skrevne til Hjemmet under Felttogene 1848, 1849, 1850* (Kjøbenhavn: den Gyldendalske Boghandel, 1873), 170.

¹⁶¹ Allen, 169.

Petersen fra 2. Jægerkorps fremhæver tydeligt i brevene til sin hustru, at han takker for at have livet i behold efter de blodige kampe ved Fredericia.¹⁶² Christen Mortensen skriver på årsdagen for Slaget ved Fredericia til sin søster: ” (...) hvor saa mangen af Landets Sønner fandt deres Død for de Forræderes Kugler. (...) men derfor er der maaskee mange endnu, som skal bøde for de Forræderes Kugler.”¹⁶³ Jens Christiansen skriver hjem til sin bekymrede hustru fra slagmarken, med tornystret som skrivepult, i et forsøg på at lindre hendes bekymringer: ”Da jeg i Dag har bekommet dit Brev, saa vil jeg strax gribe til Pennen for at opmuntre dit kjærlige Hjerte, da jeg af dit brev seer, at Du sørger saa meget for mig.”¹⁶⁴ Bekymringerne om døden eksisterede ikke kun på hjemmefronten. Jens beskriver den også nærmest som allestedsnærværende i 2. Jægerkorps:

”Kjære Kone, det gjør mig ondt, at de tænker saa lidt paa os, da jeg dog veed, at de meste ad dem har Børn og ikke veed, hvad skal komme til at lide, da vi ligge saa nær Tyskerne, at vi ikke veed, hvilken Dag vi faaer Kamp med dem, for de bombarderer omkring os hver Dag. Altsaa kan vi ikke andet end bedrøves; Thi vi kan slutte os til, at mange Mennesker derved maa opoffre Livet, hvad enten det er Ven eller Fjende.”¹⁶⁵

Døden, tabene og krigens uforudsigelighed fylder i soldaterbrevene fra soldaterne i 2. Jægerkorps.¹⁶⁶ Til sammenligning anvendes breve fra soldater i 5. og 3. Dragonregiment, der ifølge Cohens tabslister mister hhv. 11 og 20 soldater under krigen. Lauritz Hansen fra 5. Dragonregiment skriver i et brev til sine forældre, at frygten for at blive tilfangetaget er stor, nærmest større end døden. Samtidig, er der meget nøje beskrivelser af en fægtning, hvor han skriver, at ” (...) den ene af 3die Reg. havde hugget hovedet af en Tysker, saa det hængte ned paa Skulderen.”¹⁶⁷ Døden er i Lauritz’ brev meget konkret. Der er fokus på de ødelæggelser krig kan have på en menneskekrop. Død er ikke et altoverskyggende tema som det er i 2. Jægerkorps’ breve. Her er den i stedet konkret, og tjener nærmest et afskrækkende formål. Peter Thielsen Møller fra 3. Dragonregiment skriver til sin bror, at ” (...) jeg frygter slet ikke for Krigen; thi

¹⁶² Allen, 177–78.

¹⁶³ Allen, 212.

¹⁶⁴ Allen, 132.

¹⁶⁵ Allen, 132.

¹⁶⁶ Det samlede antal breve fra 2. Jægerkorps kan ses i C. F. Allens værk som er citeret i specialet. Brevene er nummereret, og der er her tale om brevene 11, 31, 32, 64, 65, 84, 86, 89, 103 og 107.

¹⁶⁷ Allen, *Breve fra danske Krigsmænd skrevne til Hjemmet under Felttogene 1848, 1849, 1850, 132.*

jeg veed jo, at Gud er Almægtig, han gjør alt hvad ham behager.”¹⁶⁸ Han kommer på intet tidspunkt ind på døden i krigen. Han beskriver i stedet slag han ikke selv var en del af, men døden er ikke til stede på samme måde som i brevene fra 2. Jægerkorps.¹⁶⁹

Gennem en kvantitativ optælling af de afdelinger der lider flest tab, er det muligt at fokusere og indsnævre en kvalitativ undersøgelse af, hvordan de danske soldater har oplevet krigen og døden på forskellige måder. Det er vigtigt at fremhæve, at undersøgelsen ikke har til hensigt at konkludere, at oplevelserne der er eksemplificeret fra soldaternes breve, er almengyldige for hele den danske hær. Én soldats oplevelse af døden, som eks. Lauritz Hansen, kan have påvirket ham i lige så høj grad, som Jens Christiansen. Men der antydes alligevel i brevenes udformning, at døden har haft en mere altoverskyggende karakter i 2. Jægerkorps’ breve, end i de afdelinger der mister færre soldater.

7.5 Endestation Augustenborg

I april 1848 var Jacob Thode Ræder på vej fra slagmarken i Slesvig til feltlazarettet i Augustenborg. Jacob var født i Norge i 1798. Hans familie havde en lang militærtradition på faderens side og han havde en udbredt interesse for militærhistorie. Jacob døde af kolera i 1853, to år efter krigens afslutning. Inden hans død nåede han at forfatte sine erindringer om krigen i værket *Krigserindringer fra 1848-50* der udkom i 1911.¹⁷⁰ I 1848 stod han som major i spidsen for 10. infanteribataljon under slaget ved Slesvig d. 23. april.¹⁷¹ Slaget fandt sted på det tidspunkt, hvor den preussiske hær støttede den slesvig-holstenske armé. Den danske hær var derfor i et betydeligt undertal ved Dannevirke stillingen.¹⁷²

Jacob Ræder og 10. infanteribataljon havde taget stilling på vejen ved Husby, der ligger nordvest for Dannevirke, hvor de skulle forsvare stillingens venstre fløj.¹⁷³ Slaget gik i gang. Ræder beskriver de indledende kampe som, at ”[s]kytset og Geværilden var i en smuk, jevn og melodisk Sang.”¹⁷⁴ 10. infanteribataljon fik ordre til at rykke frem til angreb, med stålbajonetterne monteret fast på geværets løb: ”Til Angreb Geværet i høire Haand!” kommanderede

¹⁶⁸ Allen, 74–75.

¹⁶⁹ I alt har Allen medtaget fire breve fra Peter Thielsen Møller. Brevenes numre er 38, 42, 75 og 95.

¹⁷⁰ Oberst Jacob Thode Ræder, *Krigserindringer fra 1848-50* (København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1911), 5.

¹⁷¹ Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1867, 407; Ræder, *Krigserindringer fra 1848-50*, 76.

¹⁷² Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1867, 529–31.

¹⁷³ Ræder, *Krigserindringer fra 1848-50*, 73–74.

¹⁷⁴ Ræder, 74.

major Ræder fra toppen af sin hest.¹⁷⁵ Marchen gik herefter over højder og diger, mens fjendens kugler og kanonild fløj om ørene på den 10. infanteribataljon. På den sidste højde bataljonen ankom til, kastede de sig ned for at gå i dække. Fjenden stod nu omkring dem i en afstand på 100-200 meter og affyrede talrige salver mod bataljonen.¹⁷⁶ Flere soldater begyndte nu at falde til fjendens ild. Omkring Ræder lå der soldater og skreg, med blod strømmende ud af kroppen. Én af dem var den 19 år gamle sekondløjtnant Ludvig v. Blom, der blev såret ved Slaget ved Slesvig d. 23. april 1848.¹⁷⁷ Blom døde ikke på slagmarken, men blev fragtet til Garnisons Hospitalet i København, hvor han 213 dage efter sine skudsår døde i november 1848. Han blev begravet på Garnisons Kirkegård i København.¹⁷⁸

Ræder indså, at han var nødt til at beordre sine mænd frem, og væk fra deres stilling; men ingen rørte på sig. I krigens kaos og virvar, blev Ræder ramt af en kugle i sit højre lår. Den stressende og adrenalinfyldte situation måtte have holdt ham stående på begge ben. Først da Ræder havde trukket sig tilbage til bataljepladsen, hvor reserveerne stod klar til at forstærke de kæmpende styrker, begyndte han at mærke smerterne i sit lår, og måtte opsøge en læge. Efter nogen tid finder Ræder en læge der kan tilse hans sår. Lægen har ikke mange hjælpemidler til at pleje den sårede major, og spørger ham, om han ikke selv har en knappenål han kan binde forbindingen fast med.¹⁷⁹ Det er her Jacob Ræder stifter bekendtskab med plejen af soldater udenfor slagmarken første gang. Oplevelsen efterlod et ringe indtryk på majoren, og de senere passager i erindringerne afspejler dårlig struktur hos hærens læger og sygevæsen, samt eksempler på dårlig moral hos de frivillige soldater.

Først og fremmest var der ingen vogne til at fragte de sårede væk fra bataljepladsen, og Ræder var nødsaget til, sammen med andre sårede, at opsøge en lokal bonde der kunne hjælpe dem.¹⁸⁰ Samtidig, så møder Ræder på sin vej væk fra slagmarken flere frivillige der tydeligt stadig er i stand til at kæmpe, men at "[k]rigen syntes slet ikke at smage ham."¹⁸¹ Døden og magtesløsheden synes at indhylle Jacob Ræders erindringer fra Slaget ved Slesvig, som den danske hær endte med at tabe, og måtte trække sig fra den vigtige stilling ved Dannevirke.¹⁸²

¹⁷⁵ Ræder, 75.

¹⁷⁶ Ræder, 76.

¹⁷⁷ Ræder, 77. Bilag 1, #202.

¹⁷⁸ Bilag 1, #202.

¹⁷⁹ Ræder, *Krigserindringer fra 1848-50*, 77-78.

¹⁸⁰ Ræder, 78.

¹⁸¹ Ræder, 79.

¹⁸² Generalstab, *Den dansk-tydske krig i årene 1848-50* (København: Schultz, 1867), 543.

Ræders observationer var overensstemmende med den sanitære virkelighed soldaterne stod over for, da kanonsalverne begyndte at tordne over Sønderjylland. Ved krigshandlingernes udbrud ved Bov d. 9. april 1848 måtte sanitetsmateriale som bårer, generelt lazaretmateriel, hestevogne og heste skaffes hurtigt for at kunne forsyne hæren.¹⁸³ Problemet med at skaffe det nødvendige materiel blev kun værre af det faktum, at meget af det Danske Lægekorps' nyerehvervede materiel var opmagasineret i Rendsborg, syd for Slesvig. Efter oprørets udbrud, og Prinsen af Nørs indtagelse af Rendsborg, var meget af materiellet faldet i oprørets hænder. Herunder også en større gruppe danske læger.¹⁸⁴

De scener Ræder oplevede på slagmarken var en konsekvens af manglen på materiel og ambulancevogne. Ræders nærmest opgivende stemning omkring krigen fortsætter i hans skildringer af ankomsten til Augustenborg lazaret. I tabslisterne fra krigen, hvor der er angivet et dødssted, ligger Augustenborg lazaret højt på listen.

I tabel 8 er der angivet de hyppigste steder, hvor der i Cohens tabslister er angivet et dødssted.

Tabel 8: Dødssteder angivet i Cohens tabslister 1848-51.

Sted	Antal
Isted	348
Slesvig	319
Flensborg	315
Fredericia	251
Augustenborg laz.	246
Fredericia laz.	144
Gottorp laz.	126
NA	437

Ved Augustenborg lazaret er der 246 soldater der mister livet i perioden fra 1848-51; det er 102 flere dødsfald end på Fredericia lazaret i den samme periode. Hvorfor var Augustenborg lazaret dét feltlazaret, hvor der døde flest soldater?

Lazarettet indgik i et felthospitalssystem bestående af tre linjer. Den første linje var den de sårede, som Jacob Ræder, først ankom til. Augustenborg lazaret lå i den anden linje, hvor

¹⁸³ Saugman, *Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne*, 85.

¹⁸⁴ Saugman, 85–86.

sårede soldater kunne blive indlagt, og modtage en mere gennemgribende pleje. Den tredje linje lå i København, hvor syge eller hårdt sårede soldater kunne modtage pleje på et hospital, såsom Garnisons Hospital.¹⁸⁵ Én forklaring på det mange antal døde kan være, at der blot blev sendt flere sårede soldater til Augustenborg, fordi lazarettet blev udvidet efter Slaget ved Slesvig på grund af at lazareetterne i anden linje i Haderslev og Fredericia måtte pakkes sammen og flyttes da frontlinjen rykkede længere nordpå i Jylland, i takt med fjendens offensiv.¹⁸⁶ Samtidig antyder dog en anden mulighed.

D. 29. oktober 1849 bragte *Aalborg Stiftstidende* efterretninger om, at tilstandene på Augustenborg lazaret var under al kritik. Lazarettet beskrives som i en ” (...) yderst forsømt tilstand”.¹⁸⁷ Jacob Ræder beskriver de samme tilstande i 1848 i sine erindringer. Da turen til Als var overstået, og Ræder og de andre sårede var kommet til Augustenborg, beskriver han lazarettet således: ”Ved Augustenborg-Lazareth var Alt i Uorden.”¹⁸⁸ Men havde denne uorden en egentlig effekt på, hvor mange der døde på lazarettet? For at komme tæt på et svar, sammenligner jeg de forskellige dødsårsager med lazarettet i Fredericia, hvilket var det lazaret der omkom næstflest soldater ved. Tabel 9 viser, at tyfus var den mest hyppige dødsårsag på Augustenborg lazaret i perioden 1848-51. Det mange antal ”NA” værdier er et udtryk for, at dødsårsagen ikke er angivet, eller at soldaten er død af skudsår.¹⁸⁹

Tabel 9: Dødsårsager ved Augustenborg lazaret.

Dødsårsag	Antal døde soldater
Tyfus	105
NA	98
Lungebetændelse	13
Brystbetændelse	6
Lungesvindst	6

I modsætning til Augustenborg, er antallet tilfælde, hvor soldater dør af tyfus langt lavere ved Fredericia lazaret, som vist i tabel 10.

¹⁸⁵ Paulsen, *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, 1:408.

¹⁸⁶ Saugman, *Den danske Hærs Lægevæsens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne*, 88.

¹⁸⁷ Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis, 29. oktober 1849, nr. 245.

¹⁸⁸ Ræder, *Krigserindringer fra 1848-50*, 88.

¹⁸⁹ Bilag 1.

Tabel 10: Dødsårsager ved Fredericia lazaret.

Dødsårsag	Antal døde soldater
NA	95
Tyfus	30
Lungebetændelse	3
Underlivsbetændelse	3
Brystbetændelse	2

Tabellerne med oplysninger fra Cohens tabslister viser, at Jacob Ræder og aviserne har haft ret i, at tilstandene på Augustenborg lazaret har været ringe. Forekomsten af sygdomstilfælde har i højere grad været udbredt på Augustenborg lazaret end det har været i Fredericia. I analysens afsnit om sygdom, fremhæves der, hvor udslagsgivende en faktor dårlig hygiejne har været for at sygdomme som tyfus har kunne trives, hvilket unægteligt har været en årsag til den høje forekomst af tyfus som dødsårsag. Afsnittet understreger også, hvor vigtig et led sygepleje er for en hær i det 19. århundrede, da dødsfaldene ved Augustenborg lazaret overstiger laretet ved Fredericia med 102 flere dødsfald.

7.6 Dødens geografi

Soldaterne i den danske hær blev indkaldt fra hele landet. De steder hvor de var fødte eller blev indkaldte fra havde ikke nogen betydning for om de døde i krigen eller overlevede. Men tabene kan give os en indikation på, hvilke landsdele eller amter der mistede flest arbejdsdygtige mænd, og familier deres fædre. Analysen vil i dette afsnit undersøge, hvor de døde soldater var indkaldte fra.

I tabel 11 ses der en oversigt over de amter der er angivet ved de døde soldater i Cohens tabs-
lister.

Tabel 11: Døde soldaters indkaldelses amt.

Indkaldt amt	Antal
NA	1444
Odense	227
Svendborg	160
Frederiksborg	156
Vejle	145
Holbæk	142
København	118
Præstø	116
Hjørring	111
Skanderborg	110
Aalborg	98
Maribo	98
Sorø	98
Ribe	95
Aarhus	93
Ringkøbing	91
Randers	90
Thisted	83
Viborg	83
Roskilde	76
Hertugdømmet Slesvig	75
Københavns amt	55
Als	23
Ærø	9

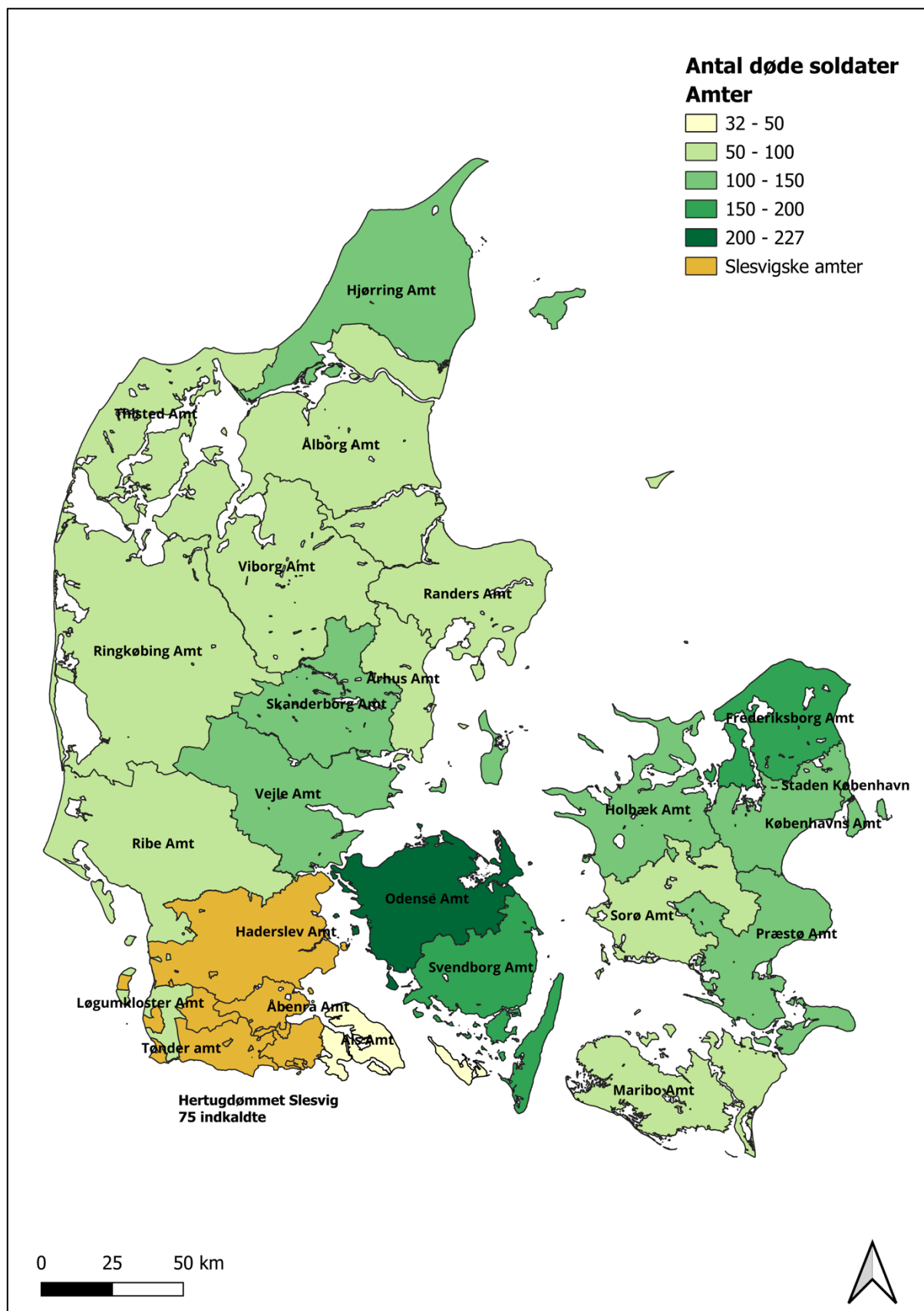
I Cohens tabslister er der et højt antal ubekendte værdier for hvilke amter de døde danske soldater var indkaldte fra. 1444 er et højt mørketal, og det vil derfor være svært at bidrage med et konkret resultat for, hvor soldaterne kom fra. Da der midlertidig ikke eksisterer en historisk

undersøgelse af hvor de danske soldater var indkaldte fra, finder analyseafsnittet stadig at kildematerialet kan være med til at give værdifuld indsigt og opfordre til videre undersøgelse, selvom dataene er ufuldstændige.

Fordi kildematerialet indeholder oplysninger om både fødesteder og indkaldelsesamter giver det studiet af tabstallene en yderligere dimension om at krigen ikke kun foregik på slagmarken, hvor det var generalerne der mistede kampdygtige soldater. Bag frontlinjerne, i soldaternes hjem og hos deres familier, mistede man også et menneske.

I figur 4 er soldaternes amter visualiseret i et kort:

Figur 4: De døde soldaters amter.

Figuren er udarbejdet i det geografiske informationssystem QGIS, og er baseret på baggrund af historisk kort- og amtsdata kombineret med data fra Cohens tabslister der er præsenteret i tabel 11. De historiske kortdata er indhentet fra databasen *Digital Atlas of the Danish Historical-Administrative Geography* – også forkortet DIGDAG. I databasen findes omkring 250.000 forskellige danske stednavne samt deres skiftende stavemåder over forskellige historiske perioder. For dette speciales vedkommende har databasen ikke digitaliseret de slesvigske amter, og det var derfor imidlertid ikke muligt at koble det historiske data på de pågældende amter.

Hvis det danske geodata levnsudnyttes kan det diskuteres hvorvidt man har valgt at definere de digitaliserede historiske kortdata ud fra en kulturel grænse, frem for en reel dansk grænse i midten af 1800-tallet, da det kun er de nordslesvigske amter der er inkluderet. I stedet må man som historiker affinde sig med den arbitrære grænse DIGDAG har valgt at trække omkring Tønder for 1800-tallets Danmark.

For at supplere kortet med relative tal, er der udarbejdet tabel 12 over befolkningstallene i amter fra året 1845 og sammenholdt dem med tabstallene for amter i Cohens tabslister. Til at udarbejde sammenligningen er der anvendt befolkningstal fra *Statistisk Tabelværk* fra 1845, da det er den folketælling der kommer tættest på krigsudbruddet.¹⁹⁰ Kilden anvendes til at måle dødeligheden i forhold til et folketal, så der i stedet fokuseres på et forholdstal, og ikke et absolut tal, som kortet i figur 4 viser. Amterne Als, Roskilde, Ærø og amter i hertugdømmet Slesvig er ikke medtaget i tabellen, da de ikke fremgår folketællingen fra 1845.

¹⁹⁰ *Statistisk Tabelværk Udgivet af den dertil allernaadigst anordnede Comission*, Tiende Hæfte (Kjøbenhavn: Bianco Lunds Bogtrykkeri, 1846), III.

Tabel 12: Dødeligheden målt i relative tal.

Amt	Befolkningstal 1845	Døde soldater 1848-1851	Procentsats
København	126,787	118	0,09
Københavns amt	69,286	55	0,08
Frederiksborg amt	74,099	156	0,21
Holbæk amt	73,236	142	0,19
Sorø amt	66,567	98	0,15
Præstø amt	78,915	116	0,15
Bornholms amt	26,546	NA	NA
Odense amt	98,936	227	0,23
Svendborg amt	83,824	160	0,19
Maribo amt	75,249	98	0,13
Aalborg amt	63,204	90	0,14
Hjørring amt	67,787	111	0,16
Thisted amt	46,627	83	0,18
Viborg amt	59,213	83	0,14
Aarhus amt	40,706	93	0,23
Skanderborg amt	44,915	110	0,24
Randers amt	69,868	90	0,13
Ribe amt	59,219	95	0,16
Ringkøbing amt	57,568	91	0,16
Vejle amt	67,775	145	0,21

Analysen vil her vægte de soldater der var indkaldte fra Odense amt, da det er det amt, hvor flest døde soldater er indkaldte fra. Odense er ydermere det amt, hvor der er størst forskel på værdierne indbyrdes, herunder at der er 67 soldater til forskel mellem Odense og Svendborg amt.

Årsagen til at tabstallene fra Odense amt er de højeste, kan tilskrives at mange af de soldater der blev indkaldte fra amtet, deltog i slaget ved Isted d. 25. juli 1850. De døde soldater fra Odense amt udgjorde dele af de divisioner der deltog i slaget. 3. Jægerkorps og 5. Linjeinfanteri

bataljon var de afdelinger der led de største tab af dem der var indkaldte fra Odense amt.¹⁹¹ Tabene lå på hhv. 49 og 38 soldater for de enkelte afdelinger i årene 1848-51. Ved Isted var 3. Jægerkorps en del af 2. Division, 1. Brigade under brigadechef Oberst Krabbe.¹⁹² 5. Linjeinfanteri bataljon var også under 2. Division, men var organiseret i 2. Brigade, hvis chef var Oberst Baggesen.¹⁹³ Rune Holm Iversen fremhæver, at det var 2. Division der blev ramt hårdest under slaget. 2. Brigade led de største absolutte tab, fordi de var involverede i de hårdeste kampe ved Øvre Stolk og Gryde Skov. 2. Brigades stab havde også lidt et markant tab ved kampene, hvor halvdelen enten var faldet i kamp eller såret.¹⁹⁴ 1. Brigades tab var hårdest ved det 3. Jægerkorps, hvor man i alt mistede 134 mand med en tabsprocent på 13%.¹⁹⁵

Selvom slaget ved Isted gjorde et indhug i de soldater der var indkaldte fra Odense, var sammensætningen af deres dødsårsager sammenlignelige med den overordnede tendens der ses i kildematerialet.

Tabel 13: Dødsårsager for soldater der var indkaldte fra Odense amt.

Dødsårsag	Antal
NA	88
Sygdom	75
Falden	61
Andre omstændigheder	1
Druknet	1
Vådeskud	1

Udover de ubekendte "NA" værdier, som kan være at soldaterne var døde af skudsår eller var meldt savnede, er det stadig sygdom der var den største dræber.

Slaget ved Isted var én udslagsgivende faktor for, at Odense amt var det amt der mistede flest soldater. En anden faktor der kan forklare de høje tabstal fra Odense og Svendborg kan findes i analyseafsnittet om soldaternes afdeling. 3. Jægerkorps var også en af de afdelinger der mistede mange soldater.¹⁹⁶ Efter hærordningen af 1842 blev "kasteljægerne", der var en del af

¹⁹¹ Bilag 1.

¹⁹² Generalstab, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1887, 442-43.

¹⁹³ Generalstab, 443.

¹⁹⁴ Iversen, "Isted 1850: Når sammenbrud i planer og føring leder til kaos", 104.

¹⁹⁵ Iversen, 105. Se bilag 1.

¹⁹⁶ Se figur 3.

sjællandske skarpskyttekorps udflyttet til Fyn, navnlig Odense Amt, hvor de lokalt blev kaldt ”de fynske jægere” eller ”Nyborg jægerne”.¹⁹⁷

Afsnittet er med til at vise krigens uforudsigelighed, og at det er svært at kvantificere og komme frem til en videnskabelig konklusion om, hvorfor lige netop Odense var hårdest ramt. En foreløbig konklusion er, at der eksisterer en korrelation mellem de afdelinger der mistede flest soldater, og de amter soldaterne var indkaldte fra, herunder eksemplet med 3. Jægerkorps. De indkaldte soldater fra Odense amt må siges at have været på det forkerte sted på det forkerte tidspunkt.

På landsplan kan der af Cohens tabslistes ikke udledes, at krigen har haft den store procentuelle virkning på det danske samfund. Procentsatserne for de faldne soldater, sammenholdt med samtidige folketællinger viser at der i amterne ikke oversteg en dødelighed på over 1%. Der kan i stedet diskuteres, hvorvidt der i stedet for en amtsmæssig virkning har været en lokal virkning. Svaret på det spørgsmål kræver en yderligere analyse af folketællinger, kirkebøger og lægdsruller, for at lokalisere hvilken by soldaten boede i ved indkaldelsestidspunktet. Cohens tabslistes kan imidlertid give en indikation og lede videre til yderligere undersøgelser af krigens virkning på det danske samfund.

7.7 De faldnes minde

Steder som obeliskens på Garnisons Kirkegård i København, der nævnes i specialets indledning, er et erindringssted; et sted der kan lede forbipasserendes tanker tilbage på en svunden tid, eller hos dem der ikke er her længere.¹⁹⁸ Begravelsen og begravelsesstedet for de faldne soldater som analysen undersøger, er det ultimative slutpunkt for historien om de faldne. Det er her deres historie er stødt til hvile. Hvor blev de der stred så tappert for Danmark begravet?

¹⁹⁷ Henningsen, *Nyborg under krigene i det nittende århundrede: 3. jægerkorps i de slesvigske krige*, 7.

¹⁹⁸ Bernard Eric Jensen, *Historie - livsverden og fag* (København: Gyldendalske Boghandel, 2003), 77.

Tabel 14: Begravelsessteder for døde soldater.

Begravelsessted	Antal
NA	1262
St. Marie kirkegård (Sønderborg)	346
Frederiksberg kirkegård (Frederiksberg)	252
Augustenborg kirkegård (Augustenborg, Als)	241
Garnisons kirkegård (København)	207
St. Michaelis kirkegård (Fredericia)	180
Fredericia kirkegård (Fredericia)	158
Odense kirkegård (Odense)	114
Sønderborg kirkegård (Sønderborg)	85
Bogense kirkegård (Bogense)	74

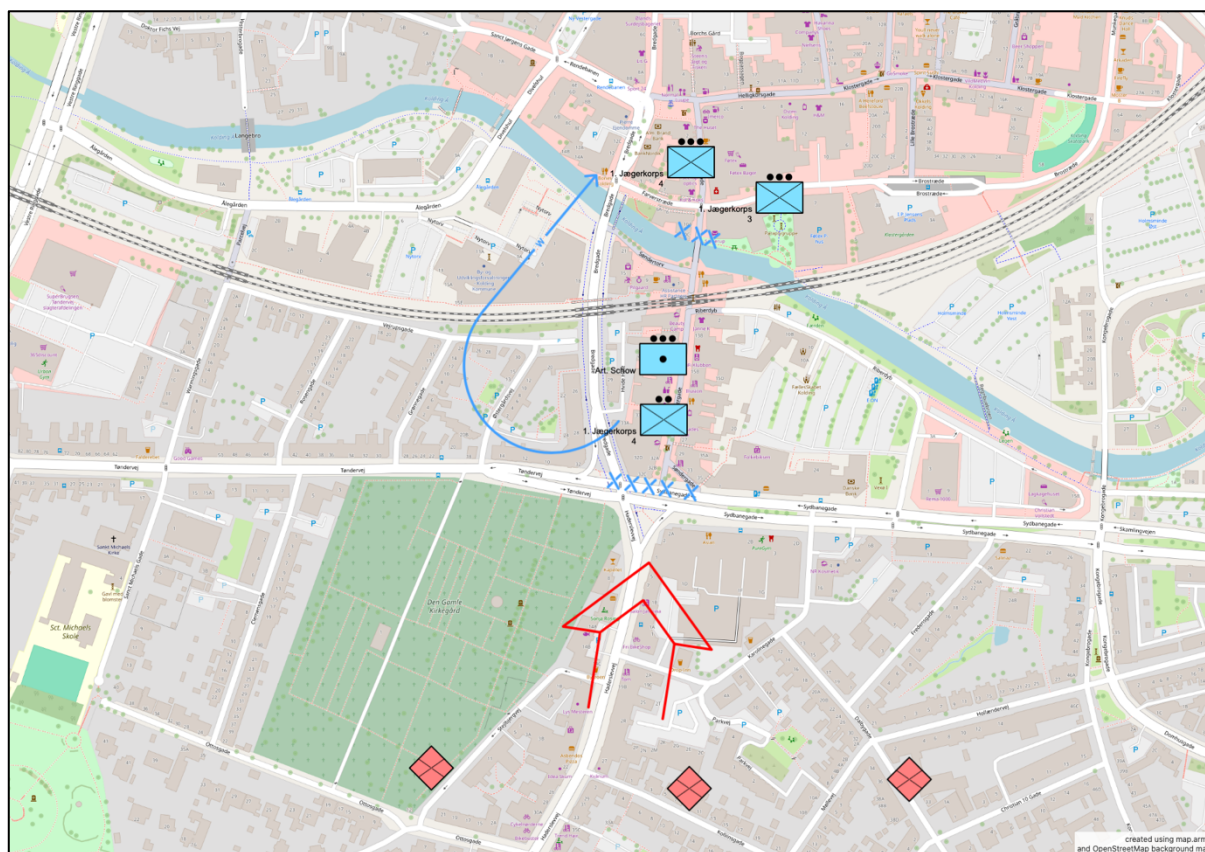
Inge Adriansen og Jens Ole Christensen skriver, at mange af de danske soldater blev begravet på nærliggende kirkegårde efter de var faldet ved et stort slag. Ofte var det i massegrave, hvorfor man senere rejste obelisker og mindesmærker for at minde de mange faldne. Adriansen og Christensen skriver yderligere, at nogle soldater blev begravet på marker eller i skove, ofte uden nogen markør for at kunne finde den begravede soldat igen. Ifølge dem fremmede den ”uværdige” begravelse et behov for at rejse mere værdige mindesmærker.¹⁹⁹ Tabel 14 viser, at der i Cohens tabslister var et stort antal ubekendte begravelsessteder, men listerne kaster alligevel et andet lys over Adriansen og Christensens antagelser.

Nogle af de soldater der ifølge forfatterne fik en ”uværdig” begravelse, blev rent faktisk markeret i Cohens tabslister; nogle endda gravet op og begravet på en kirkegård. I tabslisterne findes eksempler på soldater der bliver gravet op. Bl.a. Peter Emilius Grønholm der gjorde tjeneste hos artilleriet i batteri Meincke; Mads Jensen, underjæger i 1. Jægerkorps og Jeppe Christensen fra 1. Jægerkorps, begge fra 4. Kompagni.²⁰⁰ Alle tre soldater faldt i de indledende kampe omkring Kolding før det egentlige slag d. 23. april 1849.

¹⁹⁹ Adriansen og Christensen, *Første Slesvigske Krig 1848-1851. Forhistorie, forløb og følger*, 38.

²⁰⁰ Bilag 1, hhv. #0551, #1145, #1149.

Figur 5: 1. Jægerkorps, 4. Kompagni. Indledende kampe d. 20. april 1849 ved Sønderbro i Kolding.

I figur 5 er de indledende kampe visualiseret gennem analyseværktøjet map.army og oplysninger fra Generalstaben om kampene d. 20. april 1849 ved Kolding. Kortet er et moderne kort, så samtidige stednavne forekommer ikke, da det ikke var muligt at visualisere kampene gennem et tidsmæssigt tilsvarende kort, med de samme muligheder for visualisering. Kortet omfatter i dette tilfælde skududvekslingen og den efterfølgende retræte 1. Jægerkorps, 4. Kompagni udførte, hvor Mads Jensen og Jeppe Christensen med høj sandsynlighed endte deres dage.

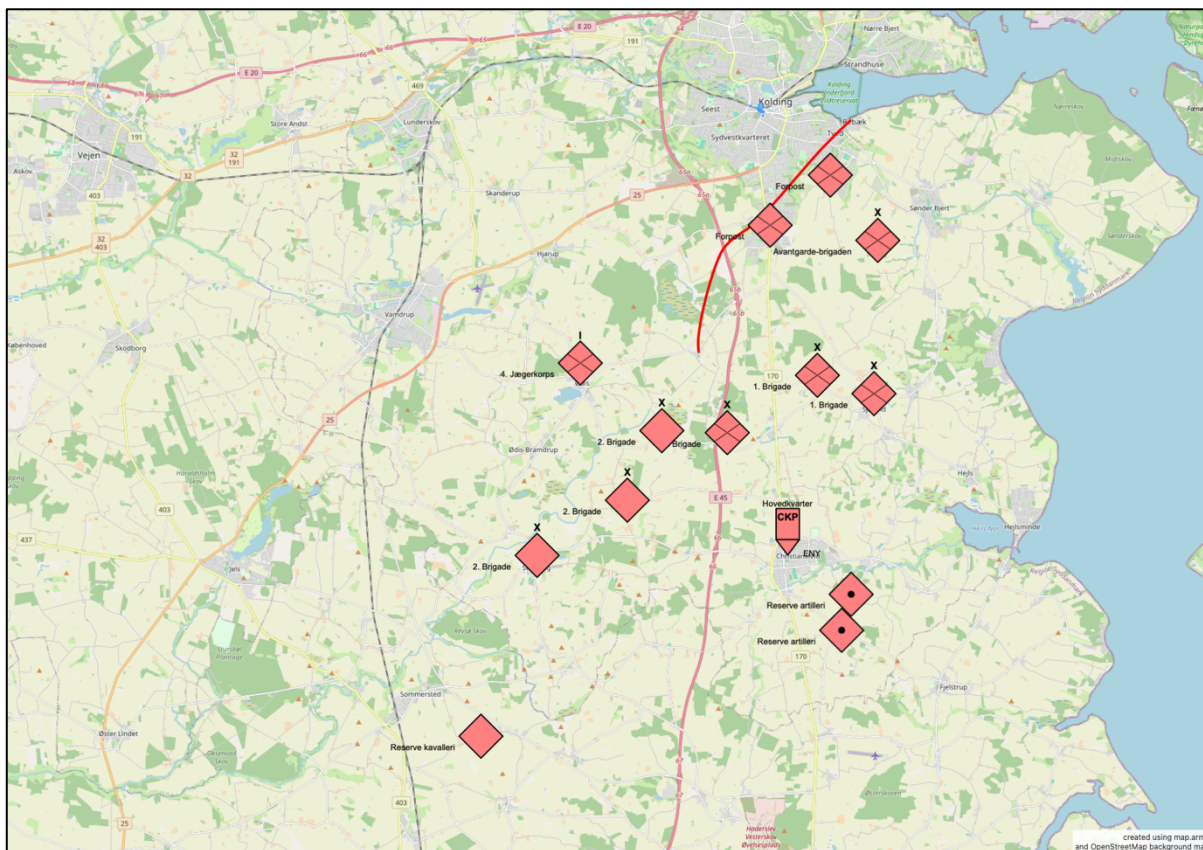
Efter General Ryes retræte fra Slesvig op gennem Jylland, havde arméen besat Kolding, hvor man ventede den slesvig-holstenske avantgarde der agerede forpost for den preussiske armé der stadig befandt sig i Haderslev.²⁰¹ De preussiske og slesvig-holstenske styrker havde omringet Ryes armé der var stationeret i byen, og opgaven d. 20. april var, at nedkæmpe General Ryes forpostkompagnier, herunder 1. Jægerkorps, 4. Kompagni.²⁰² De preussiske og slesvig-holstenske positioner var følgende omkring Kolding d. 20. april 1849:²⁰³

²⁰¹ Holst, *Felttogene 1848*, 49, 50, 152.

²⁰² Paulsen, *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, 1:68.

²⁰³ Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50, 1877*, 469–70.

Figur 6: De preussiske og slesvig-holstenske styrkers lokation om morgenen d. 20. april 1849. Figuren er udarbejdet på samme vis som figur 5.

På grund af de slesvig-holstenske stillinger, blev kampene i og omkring Kolding karakteriseret af bykampe, der måtte have været kaotisk at kæmpe med 1700- og 1800-tallets karakteristiske forladerifler, der kunne affyre ét skud ad gangen, hvorefter kampen måtte genoptages med bajonet i nærkamp.²⁰⁴ 1. Jægerkorps havde taget stilling ved Sønderbro i den sydlige del af Kolding. Syd for broen var to delinger af 4. Kompagni opsat bag palisadeporte, der skulle sagtne den slesvig-holstenske fremrykning.²⁰⁵ 4. Kompagni havde ordre til retræte, hvis fjenden i kamp viste sig for stor en overmagt, samt for at undgå gadekamp.²⁰⁶ Retræten ses visualiseret i figur 5.

Selvom planen var klar, indtrådte krigens uforudsigelighed i kampens hede. Forposterne trak sig tilbage da det slesvig-holstenske 2. Jægerkorps rykkede frem mod palisaderne. Kampene udspillede sig dog stadig omkring Sønderbro, hvor 1. Jægerkorps, herunder Mads og Jeppe

²⁰⁴ Paulsen, *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*, 1:133–38.

²⁰⁵ Generalstaben, *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1877, 470.

²⁰⁶ Jensen, *Den første slesvigske krig 1848-50*, 335.

kæmpede i to timer inden fjenden fik opkørt et batteri der sendte 4. Kompagni på fuldstændig retræte.²⁰⁷

Under retræten var der flere danske soldater der forvildede sig ind i Koldings gader, hvorefter de blev taget til fange. 23 soldater blev sårede af de hårde kampe, herunder Jeppe Christensen, der døde senere samme dag af sine sår.²⁰⁸ Seks soldater døde i kampene omkring Sønderbro, herunder Mads Jensen.²⁰⁹ De to soldater fra 4. Kompagni blev sammen med Peter Emilius Grønholm begravet i hvad Cohen beskriver som "Frue Theilades Have".²¹⁰ Begravelsesstedet er i dag svært at lokalisere, fordi hvem var Fru Theilade? Muligvis har hun været en borger, der har boet tæt på kampene omkring Sønderbro. De tre faldne soldater var på grund af kampenes karakter stødt til hvile på meget primitiv vis. Tiden har ikke været til at fjerne ligene fra krigsskuepladsen, mens danske soldater har løbet rundt i Koldings gader på flugt fra slesvig-holstensk kanonild. Eksemplet viser, at selvom kaotiske situationer som bykampene omkring Sønderbro, har man stadig givet faldne soldater en form for værdig begravelse. Begravelsesstedet var blevet noteret og viser, at man har gået op i hvor man begravede sine faldne kammerater. Ydermere er begravelsesstedet med høj sandsynlighed også blevet noteret for senere at grave ligene op, og begrave dem på en rigtig kirkegård, således Fru Theilade ikke stødte på en ubehagelig overraskelse, når hun ordnede haven. Alle tre soldater bliver senere gravet op fra haven i Kolding, og begravet på Kolding kirkegård.

Eksemplerne med begravelserne af Peter, Mads og Jeppe er med til at nuancere Adriansen og Christensens pointer om en værdig begravelse, samt den manglende markering af et gravsted, der ikke var en kirkegård.²¹¹ Soldaterne blev i nogle tilfælde begravet udenfor kirkegårdene, men den kvantitative gennemgang af Cohens tabslister viser, at de i nogle tilfælde blev markeret med en beskrivelse af, hvor soldaterne var nedgravet, hvorefter de blev opgravet og begravet på en kirkegård. Med regler eksisterer der også undtagelser. Et eksempel er Eduard Baltazar Larsen, der falder d. 7. maj 1849, hvorefter han af preusserne bliver begravet "i skoven i et hjørne tæt ved landevejen fra Kolding til Veile, på Morten Hansens mark i Viuf Sogn".²¹² I Eduards tilfælde er der ikke beskrevet at han bliver gravet op igen, hvorfor dét eksempel taler ind i Adriansen og Christensens tese. Dog er det vigtigt at påpege, at stedet hvor han bliver

²⁰⁷ Jensen, 335.

²⁰⁸ Bilag 1, #1159.

²⁰⁹ Bilag 1, #1145.

²¹⁰ Bilag 1, hhv. #0551, #1145, #1149.

²¹¹ Adriansen og Christensen, *Første Slesvigske Krig 1848-1851. Forhistorie, forløb og følger*, 38.

²¹² Bilag 1, #1144.

begravet er nedskrevet, og bidrager yderligere til pointen om, at selvom soldaten ikke blev begravet på en kirkegård, er der stadigvæk opmærksomhed på, hvor han lå begravet.

8. Konklusion

Specialet undersøger hvilke dødsårsager der var de mest fremherskende hos de danske soldater i den Første Slesvigske Krig i perioden 1848-51, og diskutere i hvilken grad de påvirkede krigen. Den eksplorative analyse af dødsårsagerne viser, at omkring en tredjedel af dødsfaldene i perioden 1848-51 var sygdomsrelaterede. Analysens afsnit ”Sygdom ved frontlinjen” fokuserer derfor på, hvilken rolle sygdommen havde under krigen. De mange soldater der døde af sygdom, var ikke med til at svække den generelle krigsindsats for den danske hær, men derimod havde den en lokal effekt, eksemplificeret i slaget ved Frederiksstad.

Analysens afsnit om de sårede soldater leverer data til at undersøge hvilke chancer en såret soldat havde for at overleve, hvor lang tid han overlevede på et lazaret, samt hvordan krigen havde sin virkning på soldater der vendte hjem fra krigen med sår fra slagmarken. Analysen af tabstallene for de sårede viser, at 907 soldater døde af deres sår. Sammenholdt med Generalstabens tal, giver det en dødelighed på 16,6% blandt de danske soldater der blev sårede i krigen. Ydermere viser analysen af tabstallene, at 287 soldater i alt bliver amputeret, hvor 100 soldater ikke overlever deres amputationer.

Analysen af de forskellige afdelingers tab viser, at 2. Jægerkorps var den afdeling der led de hårdeste tab gennem krigen. For at undersøge, hvordan de mange tab påvirkede korpset, undersøges der hvordan tabene, og døden, påvirkede soldaterne i deres breve til hjemmene. Den kvalitative undersøgelse viser, at døden i højere grad bliver afspejlet som et generelt emne gennem 2. Jægerkorps’ breve.

Analysens afsnit ”Endestation Augustenborg” viser vigtigheden af sygeplejen i en krig i det 19. århundrede. De dårlige oplevelser af plejen soldaterne fik, satte sine spor i erindringerne hos Jacob Ræder, der beskriver de dårlige forhold. Ydermere viser analysen, at Augustenborg lazaret var det felthospital, hvor flest soldater døde. Samtidig konkluderes der gennem en sammenligning af lazareetterne, at årsagen kan tilskrives den højere forekomst af tyfus på Augustenborg lazaret.

I afsnittet ”Dødens geografi” undersøges der, hvor de døde soldater kom fra i landet. Analysen af de døde soldaters geografi viser, at der ikke var tale om en stor landsdækkende demografisk påvirkning fra krigen ifølge A. D. Cohens tabslister. Men listerne er ikke komplette, da

der eksisterer et stort mørketal, hvor soldaternes amter ikke er registrerede, hvorfor yderligere forskning i den demografiske effekt af krigen, er nødvendig.

Analyseafsnittet ”De faldnes minde” nuancerer og modbeviser til dels Inge Adriansen og Jens Ole Christensens tese om den manglende markering af soldatergravene i krigstid. A. D. Cohens tabslister mener jeg viser det modsatte. Der var opmærksomhed på hvor soldaten blev begravet, selvom der ikke blev rejst en gravsten for en falden soldat. Eksemplet med bykampene i Kolding viser, at når de fysiske omstændigheder ikke muliggjorde en begravelse, blev der stadig noteret, hvor soldaten blev begravet.

Specialet finder gennem analyserne at døden var overalt i krigen, og den kunne tage mange former. Men der er ikke tale om den samme form for oplevelse af død som Faust beskriver om den Amerikanske Borgerkrig.²¹³ Udover at tabstallene for borgerkrigen har været enorme ift. den Første Slesvigske Krig, finder specialets undersøgelse at døden blev oplevet på et lokalt plan i Danmark. Brevene fra soldaterne i afsnittet ”Afdeling” afspejler, at krigen og døden blev opfattet på forskellige måder på tværs af de forskellige afdelinger i den danske hær, og selvom det ikke afspejler den samme størrelsesorden af død som Faust påpeger, så var det stadig en delt oplevelse af krigen blandt soldaterne.²¹⁴

Metodisk søger specialet gennem kvantitative analyser at nå frem til konkrete faktorer der kan forklare sammensætningen af de danske tab. Dog synes analysen konsekvent at berøre et element af uforudsigelighed og tilfældigheder. Anders Engberg-Pedersen skriver i *Empire of Chance: The Napoleonic Wars and the Disorder of Things* (2015), at “[i]n its tremendous complexity, war is a blurry object in which a pervasive disorder obtains.”²¹⁵ Engberg-Pedersen mener, at krig i sin enorme kompleksitet, udgør et sløret objekt, hvori der opstår en omfattende uorden. Udsagnet finder specialet at fremstille krigens natur som en tilfældighedernes kamp, hvor det er svært at opnå en konkret erkendelse af, hvilke faktorer der spiller ind på udfaldet, samt hvordan samtidens krigsteoretikere har forsøgt at forklare og erkende krigen. I specialet kommer det især til udtryk i afsnittene ”Afdeling” og ”Dødens geografi”, hvor der gennem kvantitative analyser forsøges at opnå en form for erkendelse af, hvad kildematerialet er et udtryk for. I afsnittet om de forskellige afdelingers tab, forsøges der derfor gennem kvalitative cases at undersøge, hvordan krigen og døden har påvirket soldaterne. Selvom analysen kommer frem til,

²¹³ Faust, *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War*, xiii.

²¹⁴ Faust, xiii.

²¹⁵ Anders Engberg-Pedersen, *Empire of Chance: The Napoleonic Wars and the Disorder of Things* (London: Harvard University Press, 2015), 246.

at døden har en mere altoverskyggende og u håndgribelig karakter i brevene fra 2. Jægerkorps, og at døden i højere grad er mere konkret og enkeltstående i brevene fra 3. og 5. Dragonregiment, så er en endegyldig konklusion svær at komme frem til. Det samme gør sig gældende i afsnittet ”Dødens geografi”. Selvom analysen forsøger at tilskrive mening til, hvorfor det lige netop er Fyn der bliver hårdest ramt af krigens tab, bliver konklusionen alligevel, at det var op til en kaskade af tilfældige faktorer og begivenheder, at både afdelinger og landsdele led større tab end andre. Engberg-Pedersens tese om, at krig hovedsageligt er baseret på tilfældigheder og uorden mener jeg kan være med til at forklare sammensætningen af tabene. Konklusionen er ikke, at krig definitivt er tilfældigt. Analyseafsnittet ”Sygdom” er en konkret analyse af, hvilken rolle sygdom har spillet i krigen, og er derfor ikke knyttet op på tilfældigheder, men derimod en konkret konsekvens af den dårlige forberedelse den danske hær havde inden krigens udbrud.

Der konkluderes gennem anvendelsen af A. D. Cohens tabslister, at Generalstabens tabstal ikke er fyldestgørende for at forstå den Første Slesvigske Krig som helhed. Tallene er afgrænsede til de dødsfald der sker på slagmarken, men giver ikke et indblik i krigens og dødens størrelsesorden, da Cohens lister viser, hvor stor en faktor sygdom har været. Specialet viser, hvilken effekt krigen har haft for et menneskeliv, samt at krigen strækker sin virkning langt ud over slagmarkerne, også når tabstallene undersøges.

Bibliografi

Aviser:

Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis

29. oktober 1849, nr. 245.

17. marts 1849

Arkivalier:

RA: 0202-022, Generalstabens Taktiske Afdeling, Generalstabens Krigsføringsdepot, 1848-1895 Lazaretter, Augustenborg Lazaret Sygejournaler 1863 – Sygejournaler 1864 m.m., 37.

RA: Fredericia Trinitatis Sogn med Ullerup Landsogn: Kontraministerialbog.

Litteratur:

Adriansen, Inge, og Jens Ole Christensen. *Første Slesvigske Krig 1848-1851. Forhistorie, forløb og følger*. Haderslev: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot og Tøjhusmuseet, 2015.

Allen, C. F. *Breve fra danske Krigsmænd skrevne til Hjemmet under Felttogene 1848, 1849, 1850*. København: den Gyldendalske Boghandel, 1873.

Bjørn, Claus. *1848 Borgerkrig og revolution*. København: Gyldendal, 1998.

Black, Jeremy. *Rethinking Military History*. London: Routledge, 2004.

Boeck, Kaptajn Hector. *Danske Mindesmærker og Kriegergrave i Sønderjylland Fra Krigene 1813, 1848-50 og 1864*. København: Slesvigsk Forlag Grænseforlaget, 1940.

Bregnsbo, Michael. "Danmark 1848 - Systemskifte og Borgerkrig". *Fortid og Nutid* december 1998 (1998): 251–59.

Brix, Johannes. "Augustenborg Slot som lazaret i krigen 1848-50". *Sønderjysk Maanedskrift* 1986, nr. 2 (u.å.): 33–36.

Busck, Steen, Jan Rågård, og Carsten Porskrog Rasmussen. *Kildekritisk Tekstsamling*. 3. udg. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2008.

Clark, Christopher. *Revolutionary Spring: Fighting for a New World 1848-1849*. Great Britain: Allen Lane, 2023.

Clausewitz, Carl von. *Om Krig*. Oversat af Nils Berg. Bd. 1. 3 bd. København: Rhodos, 1986.

Clemmesen, Michael, red. *Om læring og indsigt fra krig, Bind I: Isted 1850 til Musa Qala 2006*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018.

Cohen, A. D. *Krigen i Aarene 1848, 1849, 1850 og De Faldnes Minde*. Odense: M. C. Hempels Bogtrykkeri, 1851.

- Cohen, Vilhelm. *Krigen 1864 og de faldnes Minde*. København: G. C. C. Gad, 1865.
- Dahl, Bjørn Westerbeek, og Erik Housted. *Fredericia Fæstnings Historie bind 3: Tiden efter 1847*. Fredericia: Lokalhistorisk Forlag, 2010.
- Deckard, Jeremy. "A High Tide of Death: The American Civil War: The American Civil War: A Review of The Republic of Suffering: Death and the American Civil War by Drew Gaulpin Faust. New York, NY: Vintage 2008, 346 Pages". *Death Studies* 47, nr. 1 (2023): 114–16.
- Duedahl, Poul. *Grænseland*. København: Gads Forlag, 2020.
- Engberg-Pedersen, Anders. *Empire of Chance: The Napoleonic Wars and the Disorder of Things*. London: Harvard University Press, 2015.
- Faust, Drew Gilpin. *This Republic of Suffering: Death and the American Civil War*. New York: Alfred A. Knopf, 2008.
- Frantzen, Ole L., og Knud J. V. Jespersen. *Danmarks Krigshistorie*. Bd. 2. København: Gads Forlag, 2008.
- Frost, Søren J. C. *Fædrelandskærlighed - i landsoldaters breve fra krigen 1848-51?* København: C. A. Reitzel, 2008.
- Förster, Stig, og Jörg Nagler, red. *On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Gawande, Atul. "Casualties of War - Military Care for the Wounded from Iraq and Afghanistan". *The New England Journal of Medicine* 351, nr. 24 (2004): 2471–75.
- Generalstaben. *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. 1ste Del. Krigen i 1848. København: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1867.
- . *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. 1ste Del. Krigen i 1848. København: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1870.
- . *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. 2den Del. Krigen 1849. København: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1877.
- . *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. 3die Del. Krigen 1850. København: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1887.
- . *Statistiske Meddelelser angaaende den danske Krigsmagt*. København: J. H. Schultz's Bogtrykkeri, 1867.
- Glenthøj, Rasmus. *1864: Sønner af de Slagne*. København: Gads Forlag, 2014.
- Glenthøj, Rasmus, og Morten Nordhagen Ottosen. *Scandinavia After Napoleon: The Genesis of Scandinavianism. War, Culture and Society, 1750-1850*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2024.

- Gradmann, Christoph, Mark Harrison, og Anne Rasmussen. "Typhoid and the Military in the Early 20th Century". *Clinical Infectious Diseases* 1, nr. 69 (2019): 385–87.
- Hansen, Hans Schultz. "Rendsborg, 24. marts 1848 - Prins Frederik af Nørs Kup mod Helstatens Fæstning i Hertugdømmerne". *Temp - Tidsskrift for Historie* 4, nr. 7 (2013): 79–107.
- Heinsen, Johan. "Kilde og data: Overvejelser om historiefaget og de digitale metoder". *Temp - Tidsskrift for Historie* 13, nr. 26 (2023): 186–96.
- Henningsson, Henning. *Nyborg under krigene i det nittende århundrede: 3. jægerkorps i de slesvigske krige*. Nyborg: Henning Henningsson, 1950.
- Holst, Wilhelm. *Felttogene 1848, 49, 50*. København: Kittendorff & Aagaard, 1852.
- Howard, Michael. "The Use and Abuse of Military History". *Parameters* 11, nr. 1 (1981): 9–14.
- Iversen, Rune Holm. "Isted 1850: Når sammenbrud i planer og føring leder til kaos". I *Om læring og indsigt fra krig. Isted 1850 til Musa Qala 2006*, 1:24–141. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2018.
- Jensen, Bernard Eric. *Historie - livsverden og fag*. København: Gyldendalske Boghandel, 2003.
- Jensen, Helle Strandgaard, og Astrid Ølgaard Christensen Schriver. "Arkivets digitalisering: En ny udfordring til historisk metode?" *Temp - Tidsskrift for Historie* 13, nr. 25 (2023): 5–27.
- Jensen, N. P. *Den første slesvigske krig 1848-50*. København: Vilhelm Trydes Forlag, 1898.
- Keegan, John. *The Face of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. London: The Bodley Head, 2014.
- Kjærboe, Rasmus. *Soldater. Kunsten og Danskerne i Krig 1848-1864*. København: Den Hirschsprungske Samling, 2024.
- Lange, Carsten Hjort. "Augustus as Commander in Chief: Approaching Strategy and Leadership in (Civil) War". *Scripta Classica Israelica* 2022, nr. 41 (2022): 31–56.
- Lars B., Struwe. "Soldater er også Mennesker: Om Forskningen i Dansk 1700-tals Militærhistorie og New Military History". *Historisk Tidsskrift* 2, nr. 103 (2003).
- Lawrence, Christopher A. *Kursk: The Battle of Prokhorovka*. 1. udg. Sheridan, Colorado: Aberdeen Books, 2015.
- Lemercier, Claire, og Claire Zalc. *Quantitative Methods in the Humanities: An Introduction*. Oversat af Arthur Goldhammer. United States of America: University of Virginia Press, 2019.
- Lütken, G., red. *Allers illustrerede Konversationsleksikon*. København: Carl Allers Etabl., 1892.
- Mann, Michael. *On Wars*. London: Yale University Press, 2023.

- Martini, Mariano, Valentina Gazzaniga, Nicola Luigi Bragazzi, og Ilaria Barberis. “The Spanish Influenza Pandemic: a lesson from history 100 years after 1918”. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene* 60 (2019): 64–67.
- Neerbek, Hans. “Prinsen af Nør i Rendsborg Fæstning”. *Sønderjydske Årbøger* 68, nr. 2 (1956): 247–52.
- Nielsen, Torben Kjersgaard. *Dannebrog*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018.
- Paulsen, J., red. *Tøjhusmuseets Bog om Treaarskrigen 1848-49-50*. Bd. 1. 2 bd. København: N. Olaf Møller, 1948.
- Petersen, Karsten Skjold. *Pligt eller profession? Hærens rekruttering gennem 300 år*. Redigeret af Sune Wadskjær Nielsen. 1. udg. København: Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste, FOV, 2004.
- Romein, C. Annemieke, Max Kemman, Julie M. Birkholz, James Baker, Michel De Gruijter, Albert Meroño-Peñuela, Thorsten Ries, Ruben Ros, og Stefania Scagliola. “State of the Field: Digital History”. *The Journal of the Historical Association: History*, 2020.
- Rumohr, Henning von. *Dat se bliven ewich tosamende ungedelt: Festschrift der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft zur 500. Wiederkehr des Tages von Ripen am 5. März 1960*. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1960.
- Ræder, Oberst Jacob Thode. *Krigserindringer fra 1848-50*. København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1911.
- Sarkees, Meredith Reid, og Frank Wayman. *Resort to War: 1816-2007*. Washington D.C.: CQ Press, 2010.
- Saugman, EM. *Den danske Hærs Lægevesens Oprindelse og Udvikling gennem Tiderne*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1955.
- Schønning, Anna Sofie Hansen. “Descriptive and Applied Military History - debating the utility of military history in Danish officer education”. *Estonian Yearbook of Military History* 2019, nr. 9 (2019): 151–70.
- Sheehan-Dean, Aaron. *The Calculus of Violence: How Americans Fought the Civil War*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2018.
- Sonne, Ole. “Sundhed og sygdom blandt soldaterne under Anden slesvigske Krig”. *Dansk Medicinhistorisk Årbog* 49, nr. 1 (2021): 105–46.
- Statistisk Tabelværk Udgivet af den dertil allernaadigst anordnede Commission*. Tiende Hæfte. Kjøbenhavn: Bianco Lunds Bogtrykkeri, 1846.

- Svendsen, Nick. *The First Schleswig-Holstein War 1848-50*. 1. udg. England: Helion & Company Ltd., 2008.
- Svenningsen, Stig, og Mads Linnet Perner. "The potential of a digital, transdisciplinary approach to landscape change and urbanization around Copenhagen in the 20th century". *Geografisk Tidsskrift* 119, nr. 1 (2018): 1–8.
- Svenningsen, Stig Roar, og Mette Colding Dahl. "De Slesvigske Kriges kort". *Magasin Fra Det Kongelige Bibliotek* 27, nr. 1 (2014): 21–32.
- Trier, Hans. *Angst og Engle*. København: Gads Forlag, 2018.